

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1 9 7 4
METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“
VILNIUS ◆ 1976

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1 9 7 4

VILNIUS

1976

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSVORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

J A H R B U C H
F Ü R L I T A U I S C H E
G E S C H I C H T E

1 9 7 4

VILNIUS

1976

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1974

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС»
ВИЛЬНИУС ◆ 1976

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Juozas JURGINIS, Nijolė
KUNCYTĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas
SADZIUS (vyr. redaktoriaus pavaduo-
tojas), Adolfas TAUTAVIČIUS, Antanas TYLA,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ

M $\frac{0164-069}{M 854(10)-76}$ Z-75

© LTSR MA Istorijos institutas, 1976

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

Koordinacinio darbo klausimai

Lietuvos TSR istorijos probleminė mokslinė taryba

Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumo 1973 m. vasario 16 d. nutarimu Nr. 34 buvo patvirtinta Lietuvos TSR istorijos probleminė mokslinė taryba, kuriai pavesta koordinuoti istorijos, archeologijos ir etnografijos mokslinius tyrimus respublikoje. Tarybos sudėtis: Istorijos in-to direktorius ist. m. dr. B. Vaitkevičius (pirmininkas), LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos inspektorius G. Adomaitis, Istorijos in-to Archyviniams dokumentams skelbti grupės vedėjas [B. Baranauskas,] VVU TSRS istorijos katedros vedėjas ist. m. k. A. Bendžius (pirmininko pavaduotojas), VPI TSRS istorijos katedros prof. ist. m. dr. L. Bičkauskas-Gentvila, VVU Lietuvos istorijos katedros vedėjas ist. m. k. J. Dobrovolskas, VVU Visuotinės istorijos katedros prof. ist. m. dr. B. Dundulis, VPI TSRS istorijos katedros vedėja ist. m. k. A. Gaigalaitė, LKP CK Mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėjo pavaduotojas A. Jakaitis, Istorijos in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr. M. Jučas (pirmininko pavaduotojas), Istorijos in-to Feodalizmo istorijos sektoriaus vadovas ist. m. dr. J. Jurginis, Istorijos in-to v. m. b. ist. m. dr. R. Kulikauskienė, Istorijos in-to Kapitalizmo istorijos sektoriaus vadovas ist. m. dr. V. Merkys, Istorijos in-to v. m. b. ist. m. k. V. Milius (sekretorius), Istorijos in-to Etnografijos sektoriaus vadovas ist. m. k. V. Morkūnas, Istorijos in-to Socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. m. k. H. Šadžius, Partijos istorijos in-to direktorius ist. m. k. R. Šarmaitis, Partijos istorijos in-to mokslinis sekretorius ist. m. k. M. Tamošiūnas, Istorijos in-to Archeologijos sektoriaus vadovas ist. m. k. A. Tautavičius.

Tuo pačiu nutarimu buvo patvirtintos šios tarybos sekcijos ir jų sudėtis: *istorijos* — V. Merkys (pirmininkas), L. Bičkauskas-Gentvila, J. Jurginis, J. Petruškevičius, K. Surblys, H. Šadžius (pavaduotojas), R. Žep-

kaitė; *archeologijos* — A. Tautavičius (pirmininkas), V. Deimantienė, P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, M. Michelbertas (pavaduotojas), R. Rimantienė, V. Urbanavičius; *etnografijos* — V. Morkūnas (pirmininkas), K. Čerbulėnas, P. Dundulienė, V. Milius (pavaduotojas), G. Niunkienė, V. Stanikūnas, V. Žilėnas; *istorijos šaltinių publikavimo* — M. Jučas (pirmininkas), B. Baranauskas (pavaduotojas), D. Butėnas, V. Daunienė, V. Masiliūnienė, V. Raudeliūnas, E. Treinienė.

* * *

1973 m. gegužės 16 d. įvyko pirmasis Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos posėdis. Jame buvo aptarta tarybos pirmininko ist. m. dr. B. Vaitkevičiaus informacija apie mokslinių istorijos tyrimų koordinavimo būklę respublikoje ir artimiausius organizacinio pobūdžio uždavinius.

Diskusijoje kalbėjo G. Adomaitis, ist. m. d-rai B. Dundulis, V. Merkys, M. Jučas, J. Jurginis, ist. m. k-tai A. Bendžius, L. Bičkauskas-Gentvila, J. Dobrovolskas, M. Tamošiūnas.

Lietuvos TSR istorijos probleminė taryba priėmė nutarimą, kuriame išdėstyti pirmieji koordinacinės veiklos žingsniai:

1. Pavesti Lietuvos TSR MA Istorijos in-tui surinkti duomenis pagal nustatytos formos anketą apie respublikos mokslo darbuotojus, tyrinėjančius istorijos, archeologijos ir etnografijos problematiką.

2. Taryboje aptarti respublikoje rengiamų disertacijų temas. Pateikiant jas tarybai, pristatomi šie dokumentai: a) pareiškimas, b) tyrinėtojo anketa, c) disertacijos temos glausta istoriografinė apžvalga, d) aukštosios mokyklos katedros arba mokslo įstaigos sektoriaus nutarimo, rekomenduojančio temą, išrašas. Disertacijos temos istoriografinėje apžvalgoje turėtų atsispindėti: a) temos aktualumas, b) kiek tema išnagrinėta kitų autorių paskelbtuose darbuose, c) kokį uždavinį kelia autorius, ką naujo jis tikisi įnešti į istorijos mokslą, d) ar pakankamai yra medžiagos pasirinktai disertacijos temai nušviesti. Istorografinės apžvalgos apimtis kandidato disertacijai — iki 5, daktaro disertacijai — iki 10 mašinraščio puslapių.

3. Pavesti Probleminės tarybos sekcijoms parengti kandidato mokslinio laipsnio disertacijų tematiką, kurią būtų galima rekomenduoti tyrinėtojams. Istorijos šaltinių publikavimo sekcijai parengti skelbtinų svarbiausių istorijos šaltinių nuo seniausių iki mūsų laikų sąrašą su anotacijomis.

4. Įteikti Probleminės tarybos nariams leidinį „Istorijos mokslų disertacijų tematika. 1948—1972“, kuriame atsispindi istorijos tyrinėjimų būklė respublikoje.

5. Padidinti „Lietuvos istorijos metraščio“ vaidmenį, koordinuojant istorijos tyrimus. Kviesti jame aktyviai bendradarbiauti respublikos istorikus. Daugiau pagrindinių aukštųjų mokyklų istorikų įtraukti į „Metraščio“ redakcinę kolegiją. „Metraštyje“ atspindėti Probleminės tarybos veiklą bei, apskritai, koordinavimo reikalus respublikoje.

6. 1973 metų IV ketvirtyje surengti mokslinę konferenciją, skirtą Vilniaus įkūrimo 650-osioms metinėms pažymėti. Kviesti dalyvauti konferencijoje respublikos aukštųjų mokyklų istorikus. Konferenciją rengti Istorijos in-to ir Probleminės mokslinės tarybos vardu.

Disertacijos

LIETUVOS TSR MOKSLININKAI — ISTORIJS MOKSLŲ DAKTARAI

1. Bičkauškas - Gentvila Leonas (g. 1910 m.), ist. m. k. (1956 m.), VVPI TSRS istorijos katedros docentas. Dis. tema — „Agrarinis klausimas Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje (1861—1905 m.)“ (07.571—TSRS istorija).

Apginta 1972.XII.6 VVU Istorijos fak. Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. P. Zajančkovskis, Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis ir ekon. m. dr. prof. J. Tamošiūnas. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR MA Istorijos institutas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1974.X.4.

2. Germanas Vaclovas (g. 1913 m.), ist. m. k. (1961 m.), doc. (VVU TSKP istorijos katedra). Dis. tema — „Lietuvos KP veikla, stiprinant darbininkų klasės ir valstietijos sąjungą (1944—1965 m.)“ (07.00.01—TSKP istorija).

Apginta 1973.V.23 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. S. Vansevičius, ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir ist. m. dr. M. Jučas. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK — Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1974.XI.1.

3. Jefremėnkas Aleksandras (g. 1910), ist. m. k. (1955 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. Dis. tema — „Agrarinė reforma ir socializmo statybos pradžia Lietuvos kaime 1940—1941 m.“ (07.00.02—TSRS istorija).

Apginta 1973.XII.12 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas, ist. m. dr. prof. A. Panksejevas ir ist. m. dr. M. Vylcanas. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK — Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1974.V.17.

4. **L a z u t k a Stasys** (g. 1923 m.), ist. m. k. (1958 m.), VVU LTSR istorijos katedros doc. Dis. tema — „I Lietuvos Statutas“ (07.00.02 — Lietuvos TSR istorija).

Apginta 1974.IV.18 VVU Taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. Z. J. Kopyskis, ist. m. dr. prof. S. Vansevičius ir ist. m. dr. V. Merkys. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR MA Istorijos institutas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1974.X.4.

1973 M. APGINTOS ISTORIJOS MOKSLŲ KANDIDATO LAIPSNIO DISERTACIJOS

1. **A n d r i u š k e v i č i u s Alfonsas** (g. 1940 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Lietuvos valstiečių baldų rūšys ir tipai XIX a. — XX a. pirmoje pusėje“ (07.00.07—Etnografija) Moksl. vad. ist. m. k. V. Milius.

Apginta 1973.XII.18 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. P. Dundulienė ir ist. m. k. doc. K. Čerbulėnas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

2. **B e r l i n s k i e n ė Aleksandra** (g. 1925 m.), Vilniaus 19 vid. mokyklos mokytoja. Dis. tema — „Lietuvos TSR kultūriniai ryšiai su užsienio šalimis (1959—1970 m.)“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. S. Lazutka.

Apginta 1973.V.16 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis, ist. m. k. doc. K. Surblys. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Socialistinės visuomenės istorijos sektorius.

3. **B i k u l i č i u s Vladas** (g. 1932 m.), Vilniaus Aukštosios partinės mokyklos vyr. dėst. Dis. tema — „1863—1864 m. sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje revoliucinė organizacija“ (07.00.02—TSRS istorija).

Apginta 1973.VI.26 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. k. V. Djakovas ir ist. m. k. R. Marčėnas. Įstaiga recenzentas: Baltarusijos TSR MA Istorijos in-tas.

4. **J a n č i a u s k a s Edvardas** (g. 1941 m.), Vilniaus Aukštosios partinės mokyklos vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos KP vadovavimas darbo žmonių socialinio aprūpinimo srityje socialistinės statybos metais“ (07.00.01 — TSKP istorija) Moksl. vad. ist. m. dr. prof. K. Navickas.

Apginta 1973.IV.4 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir ist. m. k. J. Bacevičius. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK — Mark-sizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

5. **J e n i n a** Liudmila (g. 1924 m.), VISI vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos KP veikla, įtraukiant moteris į socialistinę statybą (1945—1952 m.)“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. S. Noreikienė.

Apğinta 1973.V.13 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA narys kor. ist. m. dr. R. Kulikauskienė ir ist. m. k. prof. P. Girdzijauskienė. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR Dailės in-to Visuomeninių mokslų katedra.

6. **J u o d a k i s** Virgilijus (g. 1934 m.), VVU Istorijos fakulteto Žurnalistikos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Fotografijos istorijos Lietuvoje bruožai iki 1940 metų“ (07.00.02—TSRS Istorija).

Apğinta 1973.V.16 VVU Istorijos fakulteto mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis, ist. m. dr. V. Merkys, ist. m. k. S. Šimkus. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

7. **K i l i k e v i č i e n ė** Marija-Giedrė (g. 1936 m.), Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Teisės sekt. j. m. b. Dis. tema — „Vietos savivaldybės Lietuvoje 1919—1940 m.“ (07.00.02—TSRS istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA narys koresp. J. Bulavas.

Apğinta 1973.IV.5 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. S. Vansevičius ir ist. m. k. doc. J. Dobrovolskas. Įstaiga recenzentas: VVPI Istorijos fakulteto TSRS istorijos katedra.

8. **K r i a u č e l i ū n a s** Zenonas-Simas (g. 1936 m.), Kauno medicinos in-to TSKP istorijos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos KP vadovaujantis vaidmuo, pertvarkant sveikatos apsaugą respublikoje socializmo statybos metais“ (07.00.01—TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. prof. K. Navickas.

Apğinta 1973.XI.21 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir ist. m. k. doc. O. Klimkevičiūtė. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK—Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

9. **M a r c i n k e v i č i u s** Juozas (g. 1931 m.), Lietuvos TSR MA Centrinės b-kos direktorius, Dis. tema — „Revoliucinė ir nacionalinė išsivaduojamoji kova Vilniaus krašte 1920—1928 m.“ (07.00.02—TSRS istorija) Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis.

Apğinta 1973.IV.27 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas ir ist. m. k. doc. L. Truska. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK—Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

10. **M a t u l e v i č i u s** Algirdas (g. 1939 m.), Lietuvos TSR vyriausiosios enciklopedijos redakcijos Vardyno ir mokslinės kontrolės vyr.

moksl. redaktorius. Dis. tema — „Tautinė Prūsijos lietuvių padėtis 1701—1807 metais“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. V. Merkys.

Apginta 1973.VI.26 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. doc. A. Sidlauskas. Įstaiga recenzentas: VVU Lietuvos TSR istorijos katedra.

11. S a m a l a v i č i u s Stanislovas (g. 1930 m.), Techninio konservavimo in-to j. m. b. Dis. tema — „Vilniaus statybininkų cechai 1595—1795 metais“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis.

Apginta 1973.VI.20 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. V. Merkys ir ist. m. k. doc. L. Truska. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

12. S k e b a s Vytautas (g. 1941 m.), Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Teisės sekt. j. m. b. Dis. tema — „Lietuvos TSR žemės ūkio mechanizatorių kadrai (1940—1970 m.)“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. ist. m. k. H. Šadžius.

Apginta 1973.XII.18 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. doc. R. Krutulytė. Įstaiga recenzentas: Lietuvos Žemės ūkio akademijos TSKP istorijos ir mokslinio komunizmo katedra.

13. Š o p a Eugenijus (g. 1939 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Lietuvos TSR tarybiniai ūkiai 1940—1953 metais“ (07.00.02 — TSRS istorija).

Apginta 1973.XI.31 Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas ir ist. m. k. doc. L. Truska. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS Istorijos katedra.

14. Ž u k a u s k i e n ė Nadiežda (g. 1928 m.), VVU TSKP istorijos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos komunistų partijos veikla, vystant lietuvių tautos ir kitų TSRS tautų bendradarbiavimą aukštųjų mokyklų sistemoje (1959—1970 m.)“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. prof. K. Navickas.

Apginta 1973.VI.13 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir ist. m. k. V. Uogintas. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK—Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

O. Adomonienė

Disertacijų gynimo apžvalgos

Rimutė Rimantienė, Pirmykščiai Lietuvos teritorijos gyventojai¹

1972 m. birželio mėn. 8 d. Leningrado valstybinio Lenino ir Darbo Raudonosios Vėliavos ordinu A. Zdanovo universiteto Istorijos fakulteto mokslinės tarybos posėdyje istorijos mokslų daktaro disertaciją apgynė LTSR MA Istorijos in-to Archeologijos sektoriaus v. m. b. R. Rimantienė.

Disertantė darbe „Pirmykščiai Lietuvos teritorijos gyventojai“ apibendrina Lietuvos paleolito ir mezolito medžiagą, aptarė jos chronologiją ir etnokultūrinę priklausomybę ir tuo pačiu pabandė atkurti to laikotarpio ne tik ūkinę, bet ir etninę istoriją. Turint tik labai nedaug medžiagos (titnago dirbinius ir šiek tiek atskirų kaulinių radinių), šis uždavinys buvo nelengvas.

Radinių chronologijai nustatyti autorė panaudojo gausius geomorfologijos duomenis. Šie duomenys padėjo jai taip pat išvesti aiškią ribą tarp paleolito ir mezolito bei paaiškinti kai kurias kultūrų plitimo ir vietinės raidos sąlygas. Autorė laikosi nuomonės, kad per visą tyrinėjamą laikotarpį buvę trys sąlyginio atšilimo periodai, kurių metu susidarydavo sąlygos grupinėms bendruomenėms kiltotis, ir du drėgmės periodai, kurių metu sustiprėdavo vietinės kultūros raida.

Autorė, apžvelgusi tyrinėjimų istoriją, pateikia medžiagą trijuose nevienodo dydžio skyriuose. Mažyčiame II skyrelyje kalbama apie pirmųjų medžiotojų lankymąsi Lietuvoje ir spėjama, kad tai turėję įvykti biolingio laikotarpiu.

III skyriuje aptariami paleolito paminklai, suskirstyti į tris kultūrinės grupės. Pietiniu Baltijos pajūriu turėję į Lietuvos teritoriją ateiti paleolitinių Pabaltijo madleno kultūrų (Bromės—Ljungbiu ir Arensburgo) žmonės, kurie paliko čia trumpalaikes mažas stovyklas. Antroji, daug gausesnė, gyventojų grupė atėjo iš vidurio Lenkijos (svidrinės kultūros sritis). Lietuva tapo šios kultūros arealo šiauriniu pakraščiu. Trečioji grupė — tai įvairūs vietiniai minėtų kultūrų mišiniai, susidarę vėlyvajame driase. Vienuose iš jų vyrąja madleniniai, kituose — svidriniai elementai.

IV skyrius skirtas mezolito paminklams. Ankstyvajame mezolite toliau išlieka paleolito kultūros (autorės vadinamos epipaleolitu) ir plinta mezolitinė maglemozinė kultūra. Šių dviejų kultūrų sąveika sudarė vietinę mikrolitinę-makrolitinę kultūrą, kuri, pamažu keisdama, išliko kelis vėlesnius tūkstantmečius. Šios kultūros paplitimas sutampa su vėlesnės neolitinės Nemuno aukštupio kultūros paplitimu. Pastarosios kultūros gentys susiliejo su vėliau atėjusiais indoeuropiečiais ir sudarė baltų gentis pietų Lietuvoje. Šiaurinėje Lietuvoje, pagal autorę, mezolite gyventa Kundos kultūros žmonių. Jų palikuonys sudarė neolite Narvos—Nemuno kultūrą, taip pat įsiliejusią į baltų gentis jų susidarymo laikotarpiu.

Diskusijose pirmasis oficialusis oponentas ist. m. dr. O. Baderis (TSRS MA Archeologijos in-tas, Maskva) pabrėžė, kad R. Rimantienė, užsibrėžusi „išaiškinti atskirų paleolito ir mezolito dirbinių tipų, taip pat jų kompleksų ir kultūrų kilmę, parodyti atskirų kultūrų ar kultūrinių grupių sąveiką, suprasti atskirų etnokultūrinių reiškinų raidos priežastis, taip pat iškelti kriterijus, pagal kuriuos galima būtų spręsti, ar tam tikras reiškinys atspindi gimininių bendruomenių išplitimą“, su savo uždaviniu susidorojo. Oponentas atkreipė dėmesį į tai, kad per maža skaitytasi su galimybe gyventojams atsikelti ne vien iš pietų ir vakarų, bet ir iš rytų bei pietryčių. Be to, jo nuomone, Lietuvoje randami neapdirbti mamutų kaulai dar neįrodo, kad čia nebuvo mamutų medžiotojų tuo metu. Toliau oponentas siūlė labiau išryškinti Lietuvos ir Baltarusijos paleolito skirtumus ir daugiau remtis vietine kultūros raida, o ne ieškoti paaiškinimo spėjamosiose migracijose.

Antrasis oficialusis oponentas — ist. m. dr. P. Boriskovskis (TSRS MA Archeologijos in-tas, Leningradas) pabrėžė, kad tai, kas dabar yra žinoma apie paleolitą ir mezolitą

¹ Disertacijos pagrindu paruošta ir išleista knyga: Р. Р и м а н т е н е. Палеолит и мезолит Литвы, Вильнюс, 1971, 203 p.

Lietuvoje, 90% yra disertantės darbo rezultatas. Jis pažymėjo disertantei būdingą kruopštumą, darbo išbaigtumą ir argumentavimo pagrįstumą. Svarbiausios pastabos buvo dėl istoriografinės dalies. Oponento nuomone, ši darbo dalis yra per daug glausta, paminėti atskiri tyrinėtojai, o nebeliko vietos organizacijų veiklai, pavyzdžiui, IX Vilniaus archeologų suvažiavimui ar 1932 m. Tarptautinei ketvirtinio laikotarpio tyrinėtojų konferencijai, kuri turėjo įtakos disertantės tiriamų problemų aiškinimui.

Trečiasis oficialusis oponentas ist. m. dr. D. Teleginas (Ukrainos TSR MA Archeologijos in-tas, Kijevas) pabrėžė, kad tai yra pirmasis visą paleolito ir mezolito medžiagą apimantis darbas, turintis toli gražu ne vietinę reikšmę. Savo kritinėse pastabose jis nurodė, kad darbe per daug sudėtingai vaizduojama kultūros raida. Jo nuomone, turint tiek mažą duomenų, dar per anksti kalbėti apie atsikėlėjus iš Maglemozės kultūros srities. Vietinės mezolitinės kultūros pavadinimas mikrolitine-makrolitine irgi netinkamas, nes tai charakteristika, o ne vardas. Pasigedo oponentas ir statistinių duomenų.

Teigiamą atsiliepimą paleikė kolektyvinis oponentas Vilniaus V. Kapsuko in-to Istorijos f-to Lietuvos istorijos katedra, taip pat Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to Archeologijos sektorius ir Estijos TSR MA Istorijos in-to Archeologijos sektorius.

Diskutuodama su oponentais, disertantė atsakė į kai kurias pastabas. Ji pripažino, kad iš tiesų kultūros išskirtos dar ne visuomet turint ganėtina medžiagos. Tačiau autorė įsitikinusi, kad toks kelias teisingas. Apibendrinama sukauptą medžiagą, ji stengusis apčiuopti ne visuomet ryškiai pastebimus raidos bruožus ir sukurti jų aiškinimo hipotezes, kurios padėtų tolesniems tyrinėjimams. Taip yra ir su prielaida, kad iš Maglemozės kultūros srities turėję atsikelti žmonės. Medžiagos trūkumas paaiškinamas greičiausiai tik archeologinių kasinėjimų menka apimtimi. Disertantė sutiko, kad pavadinimas mikrolitinė-makrolitinė kultūra, be abejo, keistinas į mezolitinės Nemuno kultūros vardą. Tuo tarpu statistiniai duomenys parengti ir įdėti į knygą.

Mokslinė taryba vienbalsiai pripažino R. Rimantienei istorijos mokslų daktarės laipsnį.

A. Tautavičius

Andrius B e n d ž i u s, Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje 1940—1970 m. (bendrojo lavinimo, specialioji vidurinė ir aukštoji mokykla)¹

Iki šiol lietuvių istoriografijoje nebuvo didesnių mokslo tiriamojo pobūdžio darbų, apibendrinančių tarybinės liaudies švietimo sistemos įgyvendinimą ir jos išplėtimą Tarybų valdžios metais. A. Bendžiūsis pirmasis respublikoje ėmėsi giliai ir įvairiapusiškai analizuoti šią aktualią, sudėtingą problemą ir jai atidavė daugelį kūrybinio darbo metų.

Disertaciją sudaro įvadas, 11 skyrių ir išvados.

I disertacijos skyrius skirtas bendrojo lavinimo mokyklų pertvarkymo ir išplėtimo tarybinės švietimo sistemos pagrindais analizei, II skyrius — mokyimo-auklėjimo darbui, III — komjaunimo ir pionierių organizacijų mokyklose veiklai, IV — anomalių vaikų mokyimo ir ikimokyklinėms įstaigoms, V — suaugusiųjų švietimui, VI — pedagogų kadrų komplektavimui ir jų parengimui, VII — specialiajam viduriniam mokslui, VIII — aukštojo mokslo išvystymui, IX — specialistų aukštosiose mokyklose rengimui, X — mokslo tiriamajam darbui aukštosiose mokyklose, XI — dėstytojų pedagoginių kadrų ugdymui.

Gynimo metu disertanto paskelbtos kiek sutrumpintos darbo išvados yra tokios. 1940 m. socialistinė revoliucija Lietuvoje ir Lietuvos įsijungimas į TSRS sudarė sąlygas socialistiniams pertvarkymams visose liaudies ūkio, jų tarpe ir liaudies švietimo, srityse. 1940—1941 m. buvo pradėti spręsti pagrindiniai socialistinės kultūrinės revoliucijos klausimai — naujos tarybinės mokyklos sukūrimas, neraštingumo ir mažaraštiškumo likvidavimas, suaugusiųjų švietimas, darbo žmonių kultūrinio lygio ir politinio sąmoningumo kėlimas.

¹ A. B e n d ž i u s, Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje 1940—1970 m. (bendrojo lavinimo, specialioji vidurinė ir aukštoji mokykla), istorijos daktaro laipsnio disertacija, Vilniaus valst. V. Kapsuko universitetas, V., 1972, mašinarštis, 877 p.

Pokario metais atkaklios ideologinės kovos sąlygomis buvo tęsiami 1940 m. pradėti revoliuciniai liaudies švietimo sistemos pertvarkymai. Per 30 Tarybų valdžios metų, priklausomai nuo socialinių-ekonominių pakeitimų, respublikoje buvo įgyvendintas visuotinis privalomas pradinis, vėliau septynmetis, aštuonmetis, ir einama prie privalomo visuotinio vidurinio mokymo. To buvo pasiekta, išplėtus visų tipų mokyklų, mokyklų-internatų, bendrabučių tinklą, sustiprinus materialinę mokymo bazę, sudarius ir teisingai panaudojus visuotinio mokymo fondus, organizavus prailgintos dienos grupes mokyklose. Didelis socialistinės liaudies švietimo sistemos laimėjimas yra tas, kad 1970 m. 81,9% jaunuolių, baigusiu aštuonmetį mokymą, toliau siekia vidurinio išsilavinimo.

Vykdam TSKP CK ir LKP CK bei šalies ir respublikos vyriausybių nutarimus liaudies švietimo klausimais, buvo iš pagrindų pertvarkytas mokomasis-auklėjamasis darbas ir sukurta kokybiškai nauja tarybinė mokykla, kurios darbas grindžiamas marksistine metodologija. Jos tikslas — ugdyti jaunąją kartą aktyvia komunistinės visuomenės veikėja.

Labai didelį vaidmenį, dirbant politinį-idėjinį darbą, atlieka mokyklų pionierių ir komjaunimo organizacijos. Sukurtos ir užgrūdintos atkaklios klasių kovos, jos tapo daugelio patriotinių darbų, masinių-politinių priemonių, visuomenei naudingo darbo organizatoriėmis bei iniciatoriėmis. Tai didelė jėga, vykdam bendrus tarybinės mokyklos uždavinius, auklėjam jaunimą komunizmo dvasia.

Tarybų Lietuvoje išspręsta anomalijų vaikų ir vaikų, likusių be tėvų, problema. Valstybės lėšomis jie parengiami gyvenimui. Sukurtas gana platus ikimokyklinių vaikų įstaigų tinklas. Tai didelė socialistinės valstybės pagalba šeimoms, auginant vaikus.

Tarybų valdžia sudarė galimybes likviduoti neraštingumą bei mažaraštiškumą, organizavo suaugusiųjų švietimą, kūrė vakarinių ir neakivaizdinių mokyklų tinklą. Tuo būdu buvo keliamas darbo žmonių išsilavinimas, jų kultūrinis lygis.

Įtraukiant senąją mokytojų kartą į naujos tarybinės mokyklos kūrimą ir ruošiant naujus pedagogų kadrus, buvo išugdyta gausi socialistinių švietėjų armija, turinti didelę reikšmę ne tik tarybinės švietimo sistemos, bet ir kultūrinio gyvenimo vystymuisi.

Socializmo kūrimas, socialistinės visuomenės vystymasis reikalauja visoms liaudies ūkio ir kultūros šakoms vidurinio ir aukštojo išsilavinimo specialistų. Tarybų valdžia plačiai atvėrė specialiųjų vidurinių ir aukštųjų mokyklų duris darbo žmonių vaikams, sudarė visas galimybes pasirinkti specialybę pagal polinkius ne tik respublikos, bet ir kitose šalies mokyklose. Buvo plečiamos senos, kuriamos naujos mokyklos, atidaryti nauji skyriai, fakultetai, kuriami vakariniai ir neakivaizdiniai skyriai, steigiamos naujos specialybės ir specializacijos. Tarybų valdžios metais Lietuvoje studentų skaičius aukštosiose mokyklose išaugo 14 kartų, moksleivių specialiosiose vidurinėse mokyklose — 16 kartų.

Stiprėjam aukštųjų mokyklų materialinei bazei, kylant dėstytojų politinėms ir mokslinėms kvalifikacijoms, plėtėsi jose mokslo tiriamasis darbas. Mokymo ir mokslinis darbas vis glaudžiau jungiamas su praktiniais socializmo bei komunizmo kūrimo uždaviniais. Plačiai žinomi respublikos aukštųjų mokyklų mokslininkų darbai tikimybių ir skaičių teorijos, teoretinės fizikos, puslaidininkių, ultragarso, technikos, medicinos, lingvistikos ir kitose mokslo srityse.

Padaugėjus bendrojo lavinimo, specialiųjų bei aukštųjų mokyklų, buvo pasiekta gerų rezultatų. 1939/40 m.m. 1000 gyventojų teko 125,4 besimokančiųjų, iš jų bendrojo lavinimo mokyklose 122,6, specialiosiose vidurinėse 1,4 ir aukštosiose 1,4, o 1970/71 m.m. atitinkamai 221,0, 182,2, 20,7 18,1. Specialistų liaudies ūkyje 1941.I.1 dirbo 21,2 tūkst., iš jų 7,2 tūkst. su aukštuoju mokslu, 14,0 tūkst. su viduriniu specialiuoju, o 1970.XI.16 atitinkamai 205,9, 81,1 ir 124,8.

Oficialieji ir neoficialieji oponentai — akad. ist. m. dr. prof. J. Žiugžda, ist. m. dr. prof. K. Navickas, ist. m. dr. prof. S. Vansevičius, kolektyvinis oponentas — Partijos istorijos institutas prie Lietuvos KP CK, neoficialusis oponentas — pedag. m. dr. L. Jovaiša, atsiuntusieji atsiliepimus apie autoreferatą: Lietuvos TSR Švietimo ministerijos kolegija, Baltarusijos TSR Gardino J. Kupalos pedagoginio in-to TSRS ir BTSR istorijos katedra, Šiaulių K. Preikšo pedagoginio in-to rektorius pedag. m. kand. doc.

J. Vaitkevičius — A. Bendžiaus darbą įvertino teigiamai ir siūlė suteikti jam istorijos mokslų daktaro laipsnį.

Oponentai pažymėjo, kad disertantas pasirinktajai problemai nušviesti panaudojo daug naujos archyvinės medžiagos iš Švietimo, Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijų, Partijos istorijos in-to, Lietuvos TSR Centrinio valstybinio archyvo, Centrinės statistikos valdybos, pačių mokyklų bei technikumų archyvų. Be to, panaudojo literatūrą švietimo klausimais, statistinius leidinius, periodinę spaudą.

Metodologinį darbo pagrindą sudarė marksizmo-leninizmo klasikų veikalai.

Disertacijos tema yra labai aktuali ir turi didelę politinę-idėjinę reikšmę. Didelių švietimo ir kultūros laimėjimų Tarybų Lietuvoje per 30 Tarybų valdžios metų apibendrinimas, jų gili analizė yra svarbus ginklas, kovojant prieš imperializmo ideologus, ypač prieš lietuvių buržuazinius nacionalistus, kurie užsienyje stengiasi iškreiptai aiškinti švietimo bei kultūrinio gyvenimo vystymąsi Tarybų Lietuvoje, falsifikuoti tarybinių tautų tarpusavio santykius.

A. Bendžius pasirinktąją temą analizuoja, vadovaudamasis bendra Lietuvos TSR istorijos periodizacija (I laikotarpis — 1940—1951 m., II — 1952—1958 m., III — 1959—1965 m., IV — 1966—1970 m.). Darbe jis atskleidžia charakteringiausias kiekvieno laikotarpio liaudies švietimo sistemos veiklos bruožus, dėsningumus bei ypatybes, siedamas juos su socialistinės visuomenės sukūrimo ir vystymosi problemomis.

Pirmajame laikotarpyje (1940—1951 m.) buvo reorganizuojama senoji buržuazinė ir įgyvendinama nauja tarybinė liaudies švietimo sistema. Autorius paaiškina, kodėl buvo būtina pertvarkyti ir išplėsti liaudies švietimo sistemą, kad tai nulėmė naujos socialistinės visuomenės kūrimo uždaviniai. Visų pakopų mokykla tapo valstybinė, pasaulietinė, skirta visiems darbo žmonėms. Pokario metais mokyklos buvo atkuriamos ir plečiamos, mokomasis-auklėjamasis darbas grindžiamas marksistine metodologija. Lietuvos TSR mokykla įsiliejo į vieningą TSRS liaudies švietimo sistemą. Buvo laikomasi lenininės nacionalinės politikos principo — vaikus mokyti gimtąja kalba.

1952—1958 m. buvo padarytas didelis šuolis, plečiant nepilną vidurinį ir vidurinį mokslą. Tai parengė sąlygas eiti prie visuotinio vidurinio mokymo. Mokyklų mokomojo darbo tobulinimo esminiu bruožiu tapo mokyklos politizacija.

1959—1965 m. buvo stiprinamas mokyklos ryšys su gyvenimu ir socializmo kūrimo uždaviniais, imamas priemonių geriau parengti abiturientus gyvenimui, specialiųjų vidurinių ir aukštųjų mokyklų absolventus — gamybinei veiklai.

1966—1970 m. buvo sprendžiama, kaip geriau perteikti besimokantiesiems šiuolaikinius mokslo bei kultūros laimėjimus ir parengti juos komunizmo kūrimui.

Darbe akcentuojama, kad socializmo kūrimas, liaudies švietimo uždaviniai buvo vykdomi, remiantis TSRS brolišku tautų pagalba ir patyrimu. Tai įgalino sparčiai išvystyti ir išplėsti respublikos liaudies švietimą ir parengti gausią tarybinę nacionalinę inteligentiją, kuri atlieka didelį vaidmenį, kuriant materialinę-techninę komunizmo bazę, vystant tarybinį mokslą ir kultūrą.

Darbe parodyti visų tipų mokyklų veiklos rezultatai kalba apie tarybinės liaudies švietimo sistemos pranašumą prieš buržuazinę.

Oponentai, pritarę disertanto pagrindinėms išvadoms, kėlė kai kuriuos diskutuotinus klausimus bei pareiškė kritinių pastabų.

Disertacijoje per daug kalbama apie mokymo planus ir programas (J. Žiugžda ir Partijos istorijos in-tas), per mažai — apie pokario metų griauamuosius buržuazinių nacionalistų veiksmus, nužudytus mokytojus ir kitus švietimo darbuotojus (J. Žiugžda). Trūksta aiškesnių komentarų ir išvadų 9 ir 12 lentelėms (K. Navickas). Reiktų paaiškinti, kodėl greta lietuvių, rusų, lenkų mokyklų nėra mokyklų kitų tautybių dėstomąja kalba (K. Navickas). Disertacijoje maža dėmesio skirta vietinių partinių ir vykdomųjų komitetų veiklai, plečiant liaudies švietimą (S. Vansevičius). Darbe, kaip išieties taškas tiriamajai problemai, per mažai parodytas liaudies švietimo lygis buržuazinėje Lietuvoje. Plačiau nenušviesti bažnyčios reakcingos ideologijos tarp besimokancio jaunimo propagavimo metodai. Istoriografinėje dalyje pasigendama ryškesnės autoriaus nuomonės (Partijos istorijos in-tas).

Disertantas su oponentais įdomiai diskutavo. Jis nurodė, kad plačiau analizuoti mokyklų mokymo planus ir programas būtų būtina, nes kitaip sunku parodyti mokomojo darbo pasikeitimus priklausomai nuo gyvenimo reikalavimų. Disertacijoje buvo atskleistas kenkėjiškas buržuazinių nacionalistų veikimas ir teroras, tačiau smulkiau juos nušviesti, kaip pagedavo oponentas, autorius negalėjęs dėl ir taip gana didelės disertacijos apimties. Laikantis lenininės nacionalinės politikos, respublikoje buvo kuriamos lietuvių, rusų, lenkų mokyklos, kad vaikai galėtų mokytis gimtąja kalba. Kadangi likusių tautybių gyventojai sudarė apie 1% ar mažiau, tai jų kalbomis mokyklų nebuvo steigiama. Bažnyčios priemonės laikyti savo įtakoje jaunimą buvo atskleistos ankstesniuose darbuose, todėl į šį klausimą nebuvo gilinamasi. Be to, disertanto nuomone, šis klausimas tyrinėtinas atskirai.

Disertantas pripažino, kad jis per mažai skyrė darbe dėmesio vietinių valdžios organų veiklai, akcentuodamas partijos ir vyriausybės didžiules pastangas ir priemones, plečiant liaudies švietimą. Dėl priekaišto, kad nepakankamai paaiškinta, kodėl 18% mokinių, baigusią aštuonmetę mokyklą, nelėšė mokslo toliau, disertantas pripažino, kad šio reiškinio priežastis reikėjo geriau nušviesti.

Oficialūs ir neoficialūs oponentai pripažino, kad A. Bendžiaus disertacija yra vertingas įnašas į tarybinį istorijos mokslą ir siūlė ją išleisti atskira knyga.

Neoficialus oponentas pedagogas m. dr. L. Jovaiša pastebėjo, kad A. Bendžiaus daktarinė disertacija yra Lietuvos TSR liaudies švietimo 1940—1970 m. istorija. Pedagogikos mokslų tyrinėtojams ji labai reikalinga.

P. Žostautaitė

Konstantinas Surblis, Lietuvos Komunistų partijos veikla, formuojant ir vystant respublikos socialistinę darbininkų klasę (1940—1965 m.)¹

Darbininkų klasės ir jos avangardo — Komunistų partijos — vadovaujantis vaidmuo, pertvarkant visuomenę komunizmo pagrindais, yra vienas iš pagrindinių socialistinės raidos dėsningumų. Mokslinis darbininkų klasės formavimosi ir vystymosi bei jos vaidmens išnagrinėjimas yra labai reikalingas ir aktualus, turi didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Šio darbo savo disertacijoje ir ėmėsi K. Surblis.

Disertacija susideda iš įvado, penkių skyrių, išvadų ir priedų. Darbo uždavinys — atskleisti Lietuvos Komunistų partijos vadovaujantį vaidmenį, nuverčiant buržuazijos viešpatavimą, įtvirtinant proletariato diktatūrą, sukuriant prielaidas socialistinės darbininkų klasės formavimuisi ir vystymuisi, išaiškinti pagrindinius struktūrinius pasikeitimus respublikos darbininkų klasės sudėtyje ir Komunistų partijos įtaką tam procesui, parodyti partinių organizacijų darbo formas ir metodus, keliant bendrąjį darbininkų klasės išsilavinimą ir kultūrinį-techninį lygį, taip pat jos materialinę gerovę, apibendrinti respublikos partinės organizacijos darbą, įtraukiant darbininkus į visuomeninę-politinę veiklą.

Siems klausimams nušviesti darbo autorius panaudojo marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, TSKP ir LKP paskelbtus dokumentus, periodinę spaudą.

Įvade pateikta temos istoriografinė apžvalga.

Pirmajame disertacijos skyriuje — „Lietuvos KP kova, sukuriant pagrindines prielaidas respublikos socialistinei darbininkų klasei formuotis ir vystytis“ — analizuojamas buržuazinės valdžios nuvertimo ir proletariato diktatūros įvedimo procesas. Autorius nurodo, kad proletariato diktatūros įvedimas 1940—1941 metais apėmė kelis momentus. Svarbiausi iš jų buvo: buržuazijos pašalinimas iš valdžios, Liaudies vyriausybės sudarymas, valstybės aparato demokratizacija, kai kurių organų darbo turinio pakeitimas, naujų organų sudarymas, darbininkų organizacijų įtakos visose politinio gyvenimo sri-

¹ К. З. Сурблис, Деятельность КП Литвы по формированию и развитию социалистического рабочего класса республики (1940—1965 гг.), istorijos daktaro laipsnio disertacija, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, V., 1973, mašinraštis, 390 p.

tyse padidėjimas. Liaudies Seimo deklaracijos ir Konstitucija juridiškai įtvirtino proletariato diktatūrą. Pagrindines gamybos priemones pavertus valstybės nuosavybe, darbininkų klasė tapo politiškai ir ekonomiškai viešpataujanti, vadovaujanti klasė visuomenėje ir gamybos organizavime.

Darbe parodyta, kaip LKP vadovavo socialistinei revoliucijai, kaip stiprino darbininkų klasės vadovaujantį vaidmenį. Pabrėžtas profsąjungų vaidmuo, vykdant nacionalizaciją, įtraukiant darbininkus į gamybos valdymą, ugdant jų iniciatyvą ir aktyvumą. Taip pat nušviestas komjaunimo organizacijos vaidmuo, demokratizuojant visuomeninį ir politinį gyvenimą. Disertantas nemaža dėmesio paskyrė aukščiausiųjų ir vietinių valdžios ir valdymo organų sudarymui, kadru parengimui iš darbininkų ir darbo valstiečių tarpo.

Autorius atskleidė pagreitintos industrializacijos veiksmus, pabrėžė, jog respublikos industrializacijai buvo palankios sąlygos. Disertantas nurodė, kad po karo atkurti ūkį labai padėjo kitos respublikos.

Gana plačiai nušviestas darbininkų klasės vaidmuo, pertvarkant respublikos žemės ūkį socialistiniais pagrindais ir įtraukiant vaistiečių mases į socializmo kūrimą.

Antrajame skyriuje—„LKP veikla, didinant ir telkiant darbininkų klasės eiles“—duota gili mokslinė LKP priemonių, konsoliduojant darbininkų kolektyvus, analizė, atskleisti darbininkų klasės augimo šaltiniai. Parodytas darbininkų klasės struktūrinis įvairumas, daugelio privačiasavininkiška psichologija, įrodyta, jog dėl to darbininkų kolektyvų konsolidavimas, jų auklėjimas, kova su praeities liekanomis jų sąmonėje buvo labai sudėtingas dalykas.

Disertacijoje atskleisti struktūriniai poslinkiai ir pakitimai darbininkų klasės geografijoje.

Trečiasis skyrius—„LKP kova už darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio ir materialinės gerovės kilimą“—turtingas faktines medžiagas ir įdomių mokslinių apibendrinimų apie LKP priemones, keliant respublikos darbininkų klasės kultūrinį-techninį lygį ir materialinę gerovę.

Kaip teigia autorius, darbininkų klasės gausumas, koncentracija, kultūrinis-techninis lygis, organizuotumas, susitelkimas bei struktūra priklauso nuo liaudies ūkio šakų industrinio išsivystymo lygio.

Ketvirtajame skyriuje—„LKP vaidmuo, vystant darbininkų klasės gamybinį aktyvumą“—nagrinėjamas LKP darbas, plečiant darbininkų klasės gamybinį aktyvumą, nušviestas socialistinio lenktyniavimo organizavimas, darbininkų techninės kūrybos vystymas ir jų įtraukimas į gamybos valdymą. Autoriaus nuomone, socialistinį lenktyniavimą nulėmė objektyvūs ir subjektyvūs faktoriai. Atskleisti pirmųjų pokario metų sunkumai, trūkumai ir LKP priemonės jiems pašalinti. Parodoma, kad dar iki pramonės nacionalizacijos darbininkų komitetai padėjo kontroliuoti administracijos veiklą ir aktyviai dalyvavo, nacionalizuojant įmones bei bankus.

Penktajame skyriuje—„LKP veiklos pagrindinės kryptys, stiprinant darbininkų klasės vaidmenį respublikos visuomeniniame-politiniame gyvenime“—parodoma, kaip darbininkai aktyviai dalyvavo DZD Tarybų, teismo organų darbe, partinių ir komjaunimo organizacijų vidaus gyvenime. Gana plačiai nušviesta LKP veikla, didinant profsąjungų aktyvumą, įtraukiant darbininkus į valstybinių uždavinių sprendimą.

K. Surblys, išnagrinėjęs ilgą istorinį laikotarpį, apibendrintai atskleidė partijos politikos, formuojant ir vystant socialistinę darbininkų klasę, esmę, nušvietė specifinius darbininkų kolektyvų konsolidavimo ypatumus, parodė būdingus darbininkų klasės sudėties pakitimo bruožus, jų reikšmę tolesniam darbininkų aktyvumo ir iniciatyvos augimui.

K. Surblio disertaciją teigiamai įvertino oponentai. Jie pažymėjo problemas aktualumą ir autoriaus sugebėjimą analizuoti gausią dokumentinę medžiagą, saugomą atitinkamų archyvų fonduose ir respublikos įstaigų ir pramonės įmonių einamuosiuose archyvuose. Pasirinktųjų klausimų mokslinis nagrinėjimas parodė, kokią darbą atliko LKP, vadovaujama ir padedama TSKP CK, auklėdama ir formuodama respublikos socialistinę darbininkų klasę, vieną iš daugianacionalinės TSRS darbininkų klasės būrių. K. Surblys parodė vadovaujantį partijos vaidmenį, atskleidė jos darbo formas ir metodus. Šis tyri-

nėjimas yra didelis įnašas ne tik į Lietuvos TSR, bet ir į TSRS darbininkų klasės istoriografiją.

Oponentai pareiškė disertantui ir kritinių pastabų.

Prof. K. Navickas pastebėjo, kad trūksta darbininkų klasės kiekybinės ir kokybinės sudėties socialistinės revoliucijos išvakarėse ir išvadavus Lietuvą iš hitlerinių okupantų 1944—1945 metais konkretnesnes charakteristikos. Taip pat suabejojo disertanto pateiktais duomenimis apie paveldėtą iš buržuazinės santvarkos bedarbių skaičių. Jis nesutiko su disertanto teiginiu, kad galutinė socializmo pergalė Lietuvoje buvo pasiekta ne iki 1951 metų, o tik 1952 metais: Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba 1951 m. gruodžio 26 d. priėmė naują Lietuvos TSR Konstituciją, kuri skelbė, kad Lietuvoje socializmas jau laimėjo. 1952 metai buvo baigiamieji socialistinių pertvarkymų metai. Prof. K. Navicko nuomone, netiksliai apskaičiuotas darbininkų lyginamasis kiekis partijoje. Reikėjo priskaičiuoti ir tuos partijos narius, kurie buvo darbininkai, bet ilginiui iš darbininkų virto tarnautojais. Oponentas suabejojo, ar teisinga tvirtinti, kad darbininkų klasės gretas respublikoje papildė nemaža tokių žmonių, kaip buvę fabrikantai, prekybininkai, stambūs namų savininkai, valdininkai. Iš tikrųjų ši žmonių kategorija sudarė labai nežymų elementą darbininkų klasėje.

Prof. S. Vansevičius pastebėjo, kad visi nuopelnai, kuriant socializmą, labai mechanizuotą socialistinį žemės ūkį ir materialinę-techninę komunizmo bazę, priskiriami tik darbininkų klasei, o nuneigiamas kitų darbo žmonių vaidmuo.

Antrajame disertacijos skyriuje neparodyti buvę sunkumai, trūkumai ir padarytos klaidos tiek darbininkų klasės, tiek partinių organizacijų veikloje. Viskas nušviesta tik iš teigiamos pusės. Gana smulkiai atskleisti Tarybų darbo trūkumai, tačiau pasigendama jų priežasčių nurodymo.

Vilniaus inžinerinio statybos instituto TSKP istorijos katedros atsiliepime nurodoma, kad ne visos problemos darbe nušviestos vienodai, kai kurios iš jų labai konspektyvios, palyginus su kitais skyriais. Perdaug glaustas, pavyzdžiui, skyrius apie darbininkų klasės įtraukimą į respublikos visuomeninę-politinę veiklą. Kolektyvinis oponentas pastebėjo, kad istoriografinėje dalyje reikėjo peržvelgti ir daugiau ar mažiau susijusias su autoriaus analizuojama problema disertacijas. Tai būtų padėję giliau atskleisti respublikos darbininkų klasės istoriją.

Atsakydamas į oponentų pastabas, disertantas su kai kuriomis jų sutiko, bet dėl kai kurių ir diskutavo. K. Surblys nurodė, kad visuose disertacijos skyriuose visų pirma norėjo išaiškinti teigiamas darbininkų klasės ir jos avangardo veiklos puses, parodyti tos įvairiapusiųšios veiklos rezultatus. Tačiau, nušviesdamas įvairius darbininkų klasės ir Komunistų partijos veiklos aspektus, disertantas minėjo ir buvusius tuo metu sunkumus bei trūkumus.

K. Surblys nurodė, kad apie nedarbo panaikinimo problemą yra rašę daugelis respublikos istorikų, pateikdami šiuo klausimu skirtingus duomenis. Disertantas pasinaudojo H. Sadžiaus duomenimis Pabaltijo respublikų istorikų mokslinėje konferencijoje.

Disertantas, sutikdamas su oponento prof. K. Navickio nuomone, kad esminiai socialistiniai pertvarkymai Tarybų Lietuvoje buvo įvykdyti iki 1951 metų pabaigos, nurodė, kad partijos gyvenimas turi tam tikrų savitumų. Svarbią vietą partijos gyvenime užima suvažiavimai, kurie apibendrina tam tikrą partijos gyvenimo etapą, nustato veiklos gaires ateičiai. Lietuvos KP VII suvažiavimas, įvykęs 1952 m., kaip tik konstatavo socializmo pergalę respublikoje, jo nutarimai ir buvo partijos veiklos pereinamuoju iš kapitalizmo į socializmą laikotarpiu riba.

K. Surblio disertacija, kaip pripažino oponentai, yra vertingas įnašas į tarybinę istoriografiją.

N. Kuncytė

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

SENIEJI LIETUVIŲ TIKĖJIMAI

1973 m. vasario 27—28 d. Vilniuje įvyko LTSR Ateizmo muziejaus organizuota mokslinė konferencija tema „Senieji lietuvių tikėjimai naujausių tyrinėjimų šviesoje“.

Konferencijoje perskaityta 11 pranešimų, kurių autoriai — archeologai, etnografai, istorikai, medikai, tautosakininkai: ist. m. dr. R. Rimantienė („Akmens amžiaus žmonių tikėjimas (dėl tikėjimų kilmės)“), prof. Z. Slaviūnas („Pirmųjų liudies religinių vaizdinių raidos problemos“), prof. P. Dundulienė („Zemė ir jos dievai“), ist. m. dr. R. Kulikauskienė („Mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje“), fil. m. k. S. Skrodenis („Kupolių arba Joninių šventė ir jos prasmė“), biol. m. dr. E. Simkūnaitė („Senųjų tikėjimų elementai liaudies medicinoje“), asp. J. Trinkūnas („Žyniai senovės baltų visuomenėje“), prof. J. Jurginis („Pagonybės reliktai Lietuvoje po jos sukrėdimo“), R. Giedrienė („Senųjų lietuvių tikėjimų atspindžiai XIX a. pabaigos—XX a. kaimo kapinėse“), asp. I. Cepienė („Senųjų tikėjimų atspindžiai vestuvinėse apeigose“), ist. m. k. V. Urbanavičius („Senųjų tikėjimų reliktai Lietuvoje archeologijos duomenimis (XVI—XVIII a.)“).

Tai pirmoji muziejaus mokslinė konferencija, skirta senųjų lietuvių tikėjimų istorijos klausimams. Jos medžiaga bus išleista atskiru leidiniu.

V. Urbanavičius

RSDDP II SUVAŽIAVIMO 70-ŪJŲ METINIŲ SUKAKTIS

1973 m. liepos 5 d. įvyko Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos in-to iškilmingas Mokslinės tarybos posėdis, skirtas RSDDP II suvažiavimo septyniasdešimtmečiui paminėti. Posėdį įžanginiu žodžiu atidarė in-to direktorius ist. m. dr. B. Vaitkevičius.

RSDDP II suvažiavimas, pažymėjo jis, sukūręs bolševikų partiją, socialistinės revoliucijos ir proletariato diktatūros partiją, turėjo didžiulę įtaką darbininkų kovos raidai, revoliucinės internacionalinės krypties stiprėjimui socialdemokratiniam judėjime Lietuvoje.

Sios krypties atstovai pasisakė už vienybę su Rusijos revoliucinėmis darbininkų organizacijomis, buvo pasiryžę bendrai veikti.

Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai, vykstant klasių kovai, įsisavino bolševizmo pagrindus ir tapo 1918 m. susikūrusios Lietuvos Komunistų partijos — kovinio darbininkų klasės avangardo — organizatoriais.

Pranešimą „RSDDP II suvažiavimas ir jo istorinė reikšmė“ perskaitė instituto v. m. b. ist. m. k. A. Jefremenk a. Pranešime buvo parodyta šio suvažiavimo ir RSDDP įkūrimo reikšmė Rusijos bei tarptautiniam revoliuciniam procesui.

Iš nedidelės pagrindinės organizacijos ji virto galinga, susitelkusia, beveik penkiamilijonine komunistų armija — pirmosios pasaulyje socialistinės valstybės valdančiąja partija, tarybinės liaudies, kuriančios komunizmą, vadove.

A. T.

KONFERENCIJA RSDDP II SUVAŽIAVIMO 70-MEČIUI PAŽYMĖTI

1973 m. gruodžio 21 d. Partijos istorijos in-to prie Lietuvos KP CK (toliau — PII) salėje įvyko mokslinė konferencija, skirta Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos II suvažiavimo septyniasdešimtmečiui pažymėti. Konferenciją organizavo PII ir Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas.

Konferenciją atidarant, įžanginį žodį tarė PII direktorius Romas Šarmaitis.

Iš viso konferencijoje buvo perskaityti 4 pranešimai. Judita Komodaitė (PII) pranešime „Socialdemokratų organizacijos Lietuvoje RSDDP II suvažiavimo laikotarpiu“

apžvelgė „Iskros“ ir V. Lenino veikalų paplitimą, svarbiausius RSDDP veiklos bruožus Lietuvoje XX a. pradžioje, Lenino idėjų įtaką to meto Lietuvos socialdemokratų partijos spaudai, vietinių nacionalinių socialdemokratų organizacijų veiklai. Vytautas Merkys (MA Istorijos in-tas) pranešime „RSDDP II suvažiavimas ir lietuvių nacionalinio išsivadavimo klausimas“ sustojo prie lietuvių nacionalinio judėjimo periodizacijos, lenininės nacionalinės programos reikšmės antruoju šio judėjimo — kapitalizmo peraugimo į imperializmą stadiją — laikotarpiu. Konstantinas Navickas (Vilniaus V. Kapsuko un-to TSKP istorijos katedra) savo pranešime „TSKP nacionalinė politika“ svarbiausią dėmesį sutelkė lenininės nacionalinės politikos raidos analizei, plačiausiai sustodamas prie pagrindinių TSKP uždavinių nacionalinių santykių srityje išplėstinės komunizmo statybos laikotarpiu. Sofronijus Lopajevs (Vilniaus Aukštosios partinės mokyklos TSKP istorijos katedra) pranešime „Komunistų partija išvystytos socialistinės visuomenės priešakyje“ pabrėžė TSKP vadovaujantį vaidmenį ekonominiame, kultūriniam ir politiniam gyvenime, kuriant komunistinę visuomenę.

Istorijos in-to direktorius Bronius Vaitkevičius savo kalboje, pasakyoje, baigiant konferenciją, apibendrino svarbiausius konferencijos darbo rezultatus.

Konferencijos pranešimai buvo paskelbti leidinyje „Internacionalizmo keliu“ (V., 1973, 119 p., 300 egz.).

V. M.

Moksliniai ryšiai

1973 m. sausio 30—vasario 2 d. Istorijos in-te svečiavosi TSRS MA tikrasis narys, TSRS MA Visuotinės istorijos in-to direktorius, Tarptautinio istorikų komiteto prezidentas E. Žukovas, atvykęs susipažinti su istorijos mokslo būkle Lietuvoje.

II.1. E. Žukovą priėmė LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Pokalbyje dalyvavo LKP CK Mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėjas A. Rimkus, Istorijos in-to direktorius B. Vaitkevičius.

II.2 E. Žukovas susitiko su Istorijos in-to vadovybe ir sektorių vadovais.

Akademikas iškėlė klausimą dėl istorikų, studijuojančių Lenkijos LR istoriją, grupės sukūrimo institute, supažindino su 1975 m. Kalifornijoje įvyksiančio Pasaulinio istorikų kongreso (XIV) programa.

* * *

1973 m. vasario 7—15 d. Istorijos in-to Archeologijos sektoriuje lankėsi TSRS MA Archeologijos in-to j. m. b., biol. m. k. V. Danilčenko. Mokslininkė tyrė osteologinę medžiagą iš įvairių archeologinių paminklų: 7 akmens amžiaus stovyklų Sventojoje ir daugelio Žemaitijos, Užnemunės bei Aukštaitijos piliakalnių, nustatė naminių ir medžiojamų gyvulių rūšis ir jų santykį atskiruose paminkluose.

* * *

1973 m. vasario 14 d. Istorijos in-te apsilankęs TSRS MA TSRS Istorijos in-to TSRS užsienio politikos sektoriaus vadovas ist. m. k. J. Sipolis, atvykęs aptarti mokslinio tyrimo koordinavimo reikalų, susitiko su B. Vaitkevičiumi, M. Juču, H. Šadžiumi, V. Morkūnu; iškėlė klausimą dėl TSRS—Lenkijos santykių tyrinėjimo svarbos.

* * *

1973 m. vasario 23—28 d. Istorijos in-to Etnografijos sektoriuje lankėsi Latvijos MA Istorijos in-to v. m. b., ist. m. k. M. Slava, vadovaujanti „Pabaltijo istorinio-etnografinio atlaso“ skyriaus „Drabužiai“ parengimui. Ji peržiūrėjo ist. m. k. M. Mastonytės ir j. m. b. V. Kulikauskienės parengtus šiam darbui žemėlapius ir tiriamąjį tekstą bei suderino kitus Pabaltijo tautų drabužių tyrinėjimo klausimus.

* * *

Tuo pačiu tikslu 1973 m. vasario 24—28 d. Istorijos in-to Etnografijos sektoriuje lankėsi Latvijos valst. un-to Istorijos-filosofijos fak-to doc. ist. m. k. I. Leinasarė, vadovaujanti šio atlaso skyriaus „Zemdirbystė“ parengimui. Ji tarėsi su temos vykdytojais ist. m. kandidatais A. Vyšniauskaite, V. Miliumi, R. Merkiene.

* * *

1973 m. balandžio 12—13 d. Estijos valst. etnografijos muziejus Tartu mieste suorganizavo XV mokslinę konferenciją, skirtą etnografinės medžiagos rinkimo metodikai. Konferencijoje dalyvavo estų etnograiai ir muziejininkai, latvių, lietuvių, Maskvos, Leningrado etnografų atstovai, šeimininkų talkininkai — etnografinės medžiagos rinkėjai. Konferencijos metu buvo perskaityta 12 pranešimų, jų tarpe Instituto v. m. b. ist. m. k. V. Miliiaus „Lietuvių etnografų medžiagos rinkimo metodika“, premijuoti muziejaus talkininkai. Be to, dalyviai buvo supažindinti su Etnografijos muziejaus fondais ir jų tvarkymu, pademonstruoti 3 filmai (Talino kino studijos apie ugro-suomių kilmę ir šeimininkų — apie estų ir Leningrado srities vepsų luotų dirbimą). Pranešimų tezės buvo paskelbtos atskiru leidiniu.

* * *

1973 m. balandžio 26—27 d. Rygoje įvyko Latvijos TSR MA Istorijos in-to organizuota konferencija, skirta 1972 m. archeologinių, etnografinių ir antropologinių tyrinėjimų rezultatams aptarti. Be Latvijos TSR MA ir muziejų darbuotojų, konferencijoje dalyvavo Tartu etnografijos muziejaus direktorius A. Petersonas ir Lietuvos TSR MA Istorijos in-to archeologijos sektoriaus vadovas A. Tautavičius. Konferencijoje buvo perskaityti 7 pranešimai archeologine tematika, 2 pranešimai iš antropologijos, 1 — numizmatikos ir 10 — iš etnografijos.

Archeologiniai tyrinėjimai, ypač Rygos HES statybos rajone, buvo itin plačios apimties. Jie 1972 m. davė daugiau kaip 5000 archeologinių radinių, neskaitant keramikos, osteologinės medžiagos ir kitų radinių. Todėl pranešimai informavo tik apie kelis tyrinėtus objektus. Keletas pranešimų buvo apibendrinamojo pobūdžio ir iš dalies liete ir mūsų respublikos senosios istorijos problemas.

Iš jų pirmiausia paminėtinas Latvijos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. R. Denisovos pranešimas „Baltų gentys m. e. I tūkstantmetyje (antropologiniais duomenimis)“. Pranešėja teigia, kad lietuvių, latvių ir prūsų antropologinis tipas yra labai artimas ir slavamams, gyvenusiems Mozūruose bei didelėje dabartinės BTR teritorijos dalyje. Tai patvirtina, pranešėjos nuomone, lingvistų ir archeologų teiginius, kad šiose srityse slavai asimiliavo baltus. Kalbėdama apie Lietuvos antropologinę medžiagą, pranešėja pastebėjo, kad Kauno apylinkėse m. e. pradžioje gyvenę aukštaičių protėviai (palikę Eigulių, Sargėnų, Veršvų kapinynus) antropologiniu požiūriu labai skyrėsi nuo kaimyninių jotvingių, žemaičių ir kitų juos supusių genčių protėvių. Savo tyrinėjimų duomenis R. Denisova numačiusi paskelbti monografijoje, kuri šių metų pabaigoje įteikiama spaudai.

Latvijos TSR istorijos muziejaus bendradarbio V. Urtano pranešimas „Miestas ir kaimas Latvijos teritorijoje ankstyvojo feodalizmo epochoje“ buvo skirtas miestų kilmės Rytų Pabaltijyje problemai. Pranešėjas pateikė daug duomenų apie amatų ir prekybos išsivystymą Dauguvos pakrantėse XI—XII a. Pranešėjas teigia, kad prie šio svarbaus tranzitinės prekybos kelio tuo metu šalia piliakalnių išaugo stambios gyvenvietės, kurių ūkinis gyvenimas buvo panašus į to meto miestų. Todėl, jo nuomone, Daugmalę, Jersiką ir panašius centrus galima vadinti miestais.

A. Tautavičiaus pranešimas „Lietuvos TSR piliakalniai (archeologinio žvalgymo duomenimis)“ supažindino konferencijos dalyvius su būdingiausiais Lietuvos piliakalnių bruožais.

* * *

1973 m. gegužės 8—12 d. Istorijos in-to etnografų svečias buvo Kuopio muziejaus (Suomija) direktorius Matis Riasenenas (Matti Räsänen). Svečias užsiima suomių

ir kaimyninių tautų naminio alaus ir kitų iš grūdų pagamintų bealkoholinių gėrimų tyrinėjimu, tad ir Lietuvoje šiais klausimais rinko palyginamąją medžiagą. M. Riasėnas taip pat apžiūrėjo Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejaus ekspoziciją ir etnografinius fondus, Parodų rūmuose — lietuvių taikomosios dailės parodą. Kaune svečiui buvo aprodytos M. K. Čiurlionio Dailės muziejaus ekspozicijos, Liaudies meno skyriaus fondai, pilies griuvėsiai, A. Žmuidzinavičiaus memorialinis muziejus, Vitražo ir skulptūros galerija, o Trakuose — pilis ir Istorijos muziejaus karaimų ekspozicija. Istorijos in-to etnografams M. Riasėnas papasakojo apie etnografinį darbą Suomijoje. Svečiui buvo įteikta in-to etnografinių knygų bei straipsnių atspaudų.

* * *

1973 m. birželio 12—27 d. mūsų institute lankėsi VFR Heseno krašto archyvo mokslinė bendradarbė, Marburgo archyvistų mokyklos dėstytoja, fil. m. dr. Inga Auerbach. Vilniuje ji rinko medžiagą tema „Pravoslavų publicistika reformacijos metais“.

* * *

1973 m. birželio 18—26 d. Institute lankėsi Kolumbijos (JAV) in-to profesorė, archyvistė Patricija Kenedi Grimsted. Jos atvykimo tikslas — rinkti duomenis apie Lietuvos TSR archyvų bei rankraštytųjų fondus rengiamai bibliografijai ir medžiagą apie Rusijos imperijos užsienio politiką XIX a. pradžioje.

* * *

1973 m. rugsėjo 10 d. Istorijos in-te lankėsi Kazachijos TSR M. Auezovo Literatūros ir meno in-to Fono-foto-kino skyriaus vedėja U. Subchanberdina. Ji susipažino su Fotografijos ir reprografijos laboratorijos organizavimu ir darbu; Etnografijos sektoriuje konsultavosi dėl fototekos tvarkymo.

* * *

1973 m. rugsėjo 11—12 d. žurnalo „Voprosy istorii“ publikacijų skyriaus vyr. redaktorė N. K. Strelkova Istorijos in-te susitiko su sektorių vadovais ir moksliniais bendradarbiais ir aptarė bendradarbiavimo žurnale klausimus.

* * *

1973 m. rugsėjo 24—30 d. Leningrade vyko tarybinių ir lenkų istorikų konferencija, skirta problemai „Kultūriniai ryšiai tarp Lenkijos, Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos ir Lietuvos renesanso laikotarpiu“. Buvo perskaitytas 31 pranešimas. Nemaža pranešimų lietuvių Lietuvos istorijos klausimus: prof. J. Tazbiri — „Socialinės ir teritorinės reformacijos paplitimo sferos, ypač Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir rusų žemėse“, ist. m. k. G. Golenenčenkos ir prof. J. Ochmanskio pranešimai apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės studentus Krokuvos universitete XV ir XVI a. pirmojoje pusėje, ist. m. k. M. Byčkovos — „Bendrosios Rytų Europos valdančiųjų dinastijų genealoginių legendų tradicijos XVI a.“, prof. J. Bardacho — „Lietuvos statutai — renesanso teisinės kultūros reiškiniai“, ist. m. k. I. Starostinos — „1468 m. Kazimiero teisynas ir jo reikšmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kodifikacijos istorijai“. Šioje konferencijoje pranešimus skaitė du Lietuvos TSR MA Istorijos in-to bendradarbiai: akad. J. Jurginis — „Lietuvos raštija XVI a. ir humanizmo idėjų atsiradimas spaudoje“ bei ist. m. k. I. Lukšaitė — „Valstiečių klausimas Lietuvos publicistikoje renesanso epochoje“.

* * *

1973 m. spalio 8 d.—lapkričio 2 d. Institute lankėsi Lenkijos Mokslų akademijos Istorijos in-to v. m. b. ist. m. dr. Piotras Losovskis.

Svečių domino Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1939—1940 m., padėties pakitimai: Vilniuje, atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje 1940 m.

X.9 P. Losovskij priėmė Istorijos in-to direktorius B. Vaitkevičius.

X.30 Instituto Kapitalizmo istorijos sektoriaus bendradarbiams svečias papasakojo apie Lenkijos MA Istorijos in-tą, jo darbą; plačiau nušvietė TSRS ir Centrinės Europos istorijos sektoriaus atliktą darbą, jo planus, papasakojo apie savo paties tyrinėjimus, ruošiamas spaudai knygas, domėjosi Kapitalizmo istorijos sektoriaus darbu, pasisakė už mokslinių ryšių ir bendradarbiavimo vystymą.

* * *

1973 m. spalio 14—16 d. Maskvoje ir spalio 17—22 d. Leningrade vyko socialistinių šalių pedagogų istorikų V simpoziumas, kuriame dalyvavo ir Vilniaus Valstybinio pedagoginio in-to Visuotinės istorijos katedros vedėjas doc. Z. Pilkauskas. Simpoziume jis perskaitė pranešimą „Kova su buržuazine ideologija, dėstant Lietuvos TSR istoriją bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose“.

* * *

1973 m. lapkričio 12—20 d. buvo atvykusi Lenkijos Mokslių akademijos Materialinės kultūros in-to m. b. dr. Hana Venckovska (Więckowska), tyrinėjanti Lietuvos mezolito paminklų ryšius su siaurės Lenkijos mezolito bei ankstyvojo neolito paminklais. Ji susipažino su atitinkama medžiaga Istorijos in-te bei muziejuose.

* * *

1973 m. lapkričio 19—21 d. Maskvoje įvyko TSRS MA Istorijos in-to suorganizuota istorikų-agrarininkų mokslinė konferencija tema „Pagrindinės socialistinės visuomenės raidos problemos išsivysčiusios socialistinės visuomenės kūrimo ir komunizmo statybos laikotarpiu“.

Konferencijos darbe dalyvavo ir pranešimus skaitė keletas Lietuvos istorikų: ist. m. k. H. Šadžius — „Socialistinių pertvarkymų Tarybų Lietuvos žemės ūkyje tyrinėjimai“, ist. m. k. A. Jefremenka — „Lietuvos TSR kolūkių ir tarybinių ūkių gamybos augimas 1949—1958 m.“, ist. m. k. G. Butkus — „Kolūkių tarybų organizavimas ir jų darbo pradžia Lietuvos TSR“, N. Kastanauskaitė — „Kultūros raida Tarybų Lietuvos kaime išsivysčiusios socialistinės visuomenės sąlygomis (1959—1970 m.)“. Be to, ist. m. k. V. Kabanovas (Maskva) apžvelgė darbus apie žemės ūkio kolektyvizavimą Pabaltijo respublikose, Moldavijoje, Vakarų Baltarusijoje ir Vakarų Ukrainoje. Istoriografiją šiuo klausimu jis siūlė grupuoti į tris laikotarpius: 1940—1955, 1955—1965, 1965 — iki šių dienų. Ist. m. k. E. Laasi (Talinas) įrodinėjo, kad buožinio ūkio kriterijumi reikėtų laikyti ūkio prekingumą. O tai, kaip matyti iš jo pateiktų duomenų, Estijoje lėmė ne žemės plotas, o karvių skaičius. Ist. m. k. A. Ruusmanas (Talinas) teigė, jog 1940—1941 m. pertvarkymai žemės ūkyje buvo socialistinio pobūdžio. Feodalizmo liekanų tuo metu Estijoje jau nebebuvo, nes jas panaikino dar buržuazinė žemės reforma.

Konferencijoje skaityti pranešimai bus išieisti atskira knyga.

* * *

1973 m. lapkričio 29—30 d. Rygoje įvyko Latvijos TSR MA Istorijos in-to suorganizuota mokslinė konferencija, skirta TSRS MA nario koresp. Latvijos TSR MA akad. Janio Zučio 80-mečiui paminėti. Konferencijoje dalyvavo Estijos, Latvijos ir Lietuvos istorikai. Buvo perskaitytas ir diskusijose aptartas pranešimas apie J. Zučio įnašą į Latvijos miestų tyrinėjimą reikšmę (T. Zeidas, Ryga) ir 12 pranešimų, nagrinėjančių Rytų Pabaltijo miestų istoriją feodalizmo ir kapitalizmo epochoje. Latvijoje ruošiamas Rygos miesto istorijos tritomis, todėl pusė pranešimų buvo skirta Rygos istorijai. Iš Lietuvos konferencijoje dalyvavo ir pranešimus skaitė Istorijos in-to v. m. b. akad. J. Jurginis („Magdeburgo teisė Lietuvos miestuose“) ir j. m. b. Z. Kiaupa („Vilniaus ir Kauno vaitų teisinės galios raida XV—XVII amžiais“).

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI 1973 METAIS

1973 m. respublikos archeologinius paminklus tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas, VVU Lietuvos istorijos katedra, VVPI TSRS istorijos katedra, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus, Kauno Valstybinis istorijos muziejus, Trakų istorijos muziejus, Kretingos, Rokiškio ir Telšių kraštotyros muziejai. Iš dalies buvo tęsiami praėjusiais metais pradėti tyrinėjimai, tirti taip pat ir nauji paminklai. Kai kurie jų baigti tirti, o kitų tyrinėjimai bus tęsiami dar sekančiais metais.

Buvo tyrinėjami 29 archeologiniai paminklai 25 vietovėse. Tarp jų — dvi akmens amžiaus stovyklos, 4 piliakalniai, 9 pilkapynai ir 10 senkapių. Pilkapynuose ištirta 19 pilkapių. Pirmą kartą pokario metais tyrinėti iš akmenų krauti pilkapiai — krūsnys — Užnemunėje (Vilkiautinis, Papiškės). Senkapiuose ištirta per 240 žmonių ir daugiau kaip 50 žirgų kapų. Juose surinkta apie 2200 radinių. Iš jų keliasdešimt priklauso m. e. pirmiesiems amžiams. V—VI a. radinių nemaža davė Sauginių senkapis, keliolika — Kukių senkapis. Juos papildė m. e. I tūkstantm. antrosios pusės radiniai iš Vilkiautinio. Absoliuti laidojimo paminklų radinių dauguma priklauso VIII—XIII a. XV—XVII a. kapų tyrinėta palyginti nedaug (Jutkiai, Kukiai, Visdergiai — Papelkiai). Šio laikotarpio kapų rasta II—IV a. pilkapiuose (Pajuostis, Visdergiai — Papelkiai).

Ir 1973 m. daugiausia archeologinių paminklų tyrinėta Šiaulių rajono pietvakarinėje dalyje.

Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas ir Lietuvos TSR Kultūros ministerijos įstaigos toliau žvalgė respublikos archeologinius paminklus, išaiškino daugelį nežinomų paminklų, tikrino žinomųjų būklę.

Zemiau pateikiami glausti duomenys apie tyrinėtus paminklus.

I. Akmens amžiaus stovyklos

1. N i d a (Neringoje). Istorijos in-tas į PV nuo Nidos iškasė bandomąjį 30 m² perkasą, aptiko kultūrinį sluoksnį, kuriame gausu virvelinės keramikos, rasta akmeninių kirvių.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. dr. R. Rimantienė.

2. Š a r n e l ė (Plungės raj.). Varduvos užpelkėjusiame slėnyje Istorijos in-tas ištyrė 390 m² plotą. Tik 124 m² plote aptiko kultūrinį sluoksnį. Jame rado virvelinės keramikos, kaulinių ir titnaginių dirbinių, gintaro kabutį, gyvulių ir žuvų kaulų. Kultūrinis sluoksnis datuojamas III tūkstantm. pr. m. e. pabaiga — II tūkstantm. pr. m. e. pradžia.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. dr. R. Rimantienė.

II. Piliakalniai

1. M a i š i a g a l a (Vilniaus raj.). Istorijos in-tas tęsė 1971 m. pradėtus piliakalnio tyrinėjimus. Aikštelėje buvo tiriamas 382 m² plotas. Nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio apačia yra 4,7—4,9 m gilyje ir priklauso m. e. pirmiesiems amžiams. Seniausią sluoksnį dengia iš viršaus du vėlyvesni sluoksniai, datuojami XIII—XIV a. ir XIV—XV a. Surinkta m. e. pirmųjų amžių lipdytos keramikos ir XIII—XV a. radinių.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. dr. R. Kulikauskienė.

2. S a u g i n i a i (Šiaulių raj.). Jonelaičių ež. rytiniame krante esančio piliakalnio aikštelėje Istorijos in-tas ištyrė 350 m² plotą. Aikštelės SR—PR dalyje aptiktas 0,2—0,8 m storio kultūrinis sluoksnis. Jame šiek tiek lipdytos keramikos lygiu paviršiumi, nežymūs pastatų bei buvusių įtvirtinimų pėdsakai (S, R ir PR aikštelės pakraštys). Kultūrinis sluoksnis datuojamas I tūkstantm. pr. m. e. pabaiga—m. e. pradžia. Be to, aikštelėje aptikta keletas XIV—XVI a. apeiginių (?) duobių.

Tyrinėjimams vadovavo j. m. b. V. Daugudis.

3. Spitrėnai (Utenos raj.). Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba ištyrė žvyruobių apardyto piliakalnio aikštelėje 120 m² plotą, aptiko iki 1,5 m storio kultūrinį sluoksnį. Rasta brūkšniuotosios keramikos iš m. e. pirmųjų amžių.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

4. Vaikėsos ežero (Utenos raj.) saloje Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba surado piliakalnį, jo aikštelės R gale iškasė 10 m² dydžio bandomąjį perkasą. Aptiko kultūrinį sluoksnį, jame — m. e. I tūkstantm. antrosios pusės keramikos.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

III. Pilkapynai

1. Mosėdis, Skuodo raj. Į vakarus nuo miestelio, Bartuvos kairiajame krante, gana žemoje vietoje, lyginant statybų teritoriją, 1972 m. buvo suardyti 7 ar 8 greta vienas kito buvę pilkapiai (?) iš žemės ir akmenų. 1973 m. šios grupės S dalyje Kretingos kraštotyros muziejus ištyrė apie 120 m² plotą — buvusių pilkapių (?) Nr. 6 ir 7 vietą. Aptikta daug akmenų ir 6 sudegintų mirusiųjų kapai, dalis jų — nedidelėse į gruntą įkastose duobutėse. Aplink kapus rasta smulkių lipdytos keramikos fragmentų, kai kurie iš jų — nežymiai brūkšniuotu paviršiumi. Atrodo, kad kapai yra I tūkstantm. pr. m. e. antrosios pusės.

Tyrinėjimams vadovavo I. Jablonskis.

2. Musteniai—Baubonys (Trakų raj.). 1971 m. tyrinėtoje grupėje Trakų istorijos muziejus 1973 m. ištyrė dar 4 suardytus pilkapius su akmenų vainikais. Trijuose pilkapiuose rasti sudegintų mirusiųjų suardytų kapų pėdsakai. Pilkapiai datuojami m. e. I tūkstantm. antrąja puse.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos koordinatoriaus v. m. b. A. Girininkas.

3. Noliškiai (Šiaulių raj.). Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba ištyrė vieną apardytą pilkapį su akmenų vainiku. Rasta m. e. pradžios radinių, žmonių kaulų bei 3 apardyti XVI—XVII a. kapai.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos koordinatoriaus grupės vadovas M. Černiauskas.

4. Pajuostis (Panevėžio raj.). VVPI TSRS istorijos katedra tęsė 1971 m. pradėtus pilkapyno tyrinėjimus ir ištyrė dar 4 pilkapius, aptiko II—IV a. kapų ir paskirų radinių iš suardytų to laikotarpio kapų. Surasta ir į pilkapius įkastų XVI—XVII a. kapų, kuriuose ypač gausu to laikotarpio monetų.

Tyrinėjimams vadovavo doc. M. Michelbertas.

5. Papiškės (Varėnos raj.). Dirbant laukus, suardyti iš akmenų krauti pilkapiai—krūsnys, į PR nuo Papiškių ežero. VVU Lietuvos istorijos katedra ištyrė 2 suardytų pilkapių likučius. Vieno pilkapio vietoje rasti griaučiai su m. e. I tūkstantm. vidurio įkapėmis, kito — apardyti griaučiai.

Tyrinėjimams vadovavo doc. P. Kulikauskas.

6. Punios šilas (Alytaus raj.). Nemuno kairiajame krante esančioje grupėje Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba ištyrė vieną suardytą pilkapį su akmenų vainiku ir degusių sluoksnio pagrindu. Rasti suardyti griaučiai ir įmominis kiviš iš m. e. I tūkstantm. vidurio.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

7. Vilkiautinis (Varėnos raj.). 1913 m. S. Krukovskio tyrinėto Vilkiautinio (Aukštosios) pilkapyno V pakraštyje VVU Lietuvos istorijos katedra ištyrė 4 iš akmenų sukrautus pilkapius — krūsnis — su akmenų vainikais. Trijuose iš jų rasti sudegintų mirusiųjų kapai, ketvirtajame kapų nerasta. Be to, ištirta dalis apie 40 m ilgio pilkapio (?). Rastas sudeginto mirusiojo kapas. Kapai datuojami V—VII a. Surinkti 27 radiniai.

Tyrinėjimams vadovavo doc. P. Kulikauskas.

8. Visdergiai (Papelkiai) (Šiaulių raj.). 1884—1885 m. T. Daugirdo tyrinėtoje pilkapių grupėje Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba ištyrė paskutinį čia išlikusį apardytą pilkapį. Surastas į pilkapį įkastas XV—XVI a. kapas.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

9. Zabieliškės (Salčininkų raj.). Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus

šalia praėjusiais metais tyrinėto pilkapiu ištyrė antrą — didžiausią pilkapį išskleistu sampilu. Surastas apie 10 m skersmens akmenų vainikas ir sudegusių kaulų liekanų. Pilkapis datuojamas m. e. I tūkstantm. antrąja puse.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. E. Butėnienė.

IV. Senkapiai

1. **Jakštaičiai—Meškiai** (Siaulių raj.). Ties abiejų kaimų riba esančiame senkapyje Istorijos in-tas ištyrė 300 m² plotą. Surasta 18 nedegintų ir 3 sudegintų žmonių kapai bei 1 žirgo griaučiai iš X—XII a. Dalis kapų buvo apardyti, ariant lauką. Surinkti 73 dirbiniai ar jų fragmentai.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

2. **Jonelaičiai** (Siaulių raj.). Istorijos in-tas ištyrė 130 m² plotą. Surasti du II a. kapai, apardyti XV—XVI a. kapo. Mirusieji laidoti nedeginti. Surinkta 15 radinių. Galimas dalykas, kad tai suardyto pilkapiu kapai.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

3. **Jutkiai** (Rokiškio raj.). Rokiškio kraštotyros muziejus tyrinėjo žvyroduobės apardyto senkapį. Iširtas 116 m² plotas, rasta 14 kapų, iš kurių 7 buvo be įkapių, o likusiuose 7 kapuose rastos 26 XVI—XVII a. monetos ir 9 kiti dirbiniai.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. S. Juodelis.

4. **Kukiai** (Mažeikių raj.). Telšių kraštotyros muziejus Varduvos kair. krante apardytame senkapyje ištyrė 774 m² plotą. Siaurinėje tyrinėto ploto dalyje aptiktas I tūkstantm. pr. m. e. pabaigos—m. e. pradžios kultūrinis sluoksnis. Be to, dvi duobės (kapai?) su V—VI a. dirbiniais, 4 sudegintų mirusiųjų XI—XII a. kapai, nemaža radinių iš suardyto VI—XIII a. kapų bei 17 — iš XVII—XVIII a. kapų. Iš viso surinkti 389 dirbiniai ar jų fragmentai.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. V. Valatka.

5. **Paežeriai** (Siaulių raj.). Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus Paežerių ežero š krante esančiame senkapyje ištyrė 116 m² plotą. Rasti 2 griaučiai be įkapių.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. E. Butėnienė.

6. **Pakalniškiai** (Sakių raj.). Kauno Valstybinis istorijos muziejus tęsė 1963, 1964, 1966, 1971, 1972 m. tyrinėtą senkapio kasinėjimus. Iširtas dar 970 m² plotas, kuriame surasti 48 žirgų kapai (iš jų 3 dvigubi), bei 150 m² plotas laužavietėje. Surasta dar apie 300 X—XIII a. radinių.

Tyrinėjimams vadovavo archeologijos skyriaus vedėjas J. Antanavičius.

7. **Pamiškiai** (Pasvalio raj.). Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus žvyroduobių ir ūkinių darbų apardytame senkapyje ištyrė 743 m² plotą. Rasti 65 kapai, kurių didesnė dalis apardyti ir apiplėšti seniųjų rinkėjų. Mirusieji laidoti nedeginti. Surinkta 330 VIII—XII a. dirbinių.

Tyrinėjimams vadovavo archeologijos skyriaus vedėja B. Tautavičienė.

8. **Paragaudis** (Silalės raj.). Telšių kraštotyros muziejus ištyrė 654 m² plotą. Rastas 71 kapas (jų tarpe yra du dvigubi kapai) ir 91 suardyto kapo pėdsakas. 72 mirusieji palaidoti nedeginti. Tik vienas vaikas palaidotas sudegintas šalia nedegintos moters. Dalis kapų apardyti ir apiplėšti seniųjų rinkėjų. Surinkti 734 dirbiniai ar jų fragmentai iš X—XII a.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. V. Valatka.

9. **Sauginiai** (Siaulių raj.). Istorijos in-tas ištyrė 391 m² plotą nuo seno ariamame senkapyje. Surasti 36 kapai, kurių dalis apardyti, ariant lauką, o dalis — mėgėjiškų kasinėjimų. Mirusieji laidoti nedeginti su V—VI a. įkapėmis. Surinkta apie 200 dirbinių.

Tyrinėjimams vadovavo j. m. b. A. Merkevičius.

10. **Visdėgiai** (Papelkiai) (Siaulių raj.). Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba į P nuo buvusios pilkapių grupės aptiko suardyto senkapį, kuriame ištyrė 125 m² plotą. Rasta 10 iš dalies apardyto XVI—XVII a. kapų, surinkta to laikotarpio radinių.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markevičius.

V. Kitų paminklų tyrinėjimai

1. Jonelaičiai (Šiaulių raj.). Istorijos in-tas šalia „Velnio Kurpe“ vadinamo akmens ištyrė 35 m² plotą ir prie netoli jo esančio „Velnio Kurpės Brolio“ akmens — 25 m² plotą. Senojo tikėjimo apeigų pėdsakų nerasta.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

2. Jonelaičiai (Šiaulių raj.). Spalvės deš. kranto slėnyje yra apie 200 m ilgio lanko formos pylimas, kurio supamas įdubimas vadinamas „Velnio Skreitu“. Istorijos in-tas padarė šio pylimo piūvį ir pylimo apsupto duburio dugno piūvį. Išlirtas 165 m² plotas, radinių nerasta. Greičiausiai čia buvęs XVI—XVIII a. tvenkinys.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

3. Pūnia (Alytaus raj.). Mokslinė-metodinė Kultūros paminklų apsaugos taryba į R nuo piliakalnio patikrino senosios bažnyčios vietą. Iškastas 42 m² plotas, surasti pamatai. Bažnyčios viduje ir šventoriuje laidoti mirusieji, rasti 3 žmonių griaučiai, aptikta ankstesnės gyvenvietės pėdsakų.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

VI. Archeologinių paminklų žvalgymas

Istorijos in-tas toliau rinko duomenis apie mažai žinomus archeologinius paminklus. Anykščių, Ignalinos, Jonavos, Kėdainių, Sirvintų, Svenčionių, Trakų, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Vilniaus ir Zarasų rajonuose aplankyta apie 40 vietovių, surinkti duomenys apie 14 piliakalnių, kurių dalis iš viso archeologų dar nebuvo lankyta (Vencavai ir Bielkaučizna, Zarasų raj., Budriai, Svenčionių raj., Ruokiškės, Ignalinos raj., Panošiškės, Trakų raj., Papiliai, Vilniaus raj.), ir apie kelias pilkapių grupes Utenos, Vilniaus ir Zarasų rajonuose. Tuo būdu dar kiek pasipildė duomenys apie Lietuvos TSR rytinės dalies archeologinius paminklus. Žvalgymo ir tyrinėjimų metu išaiškėjo dar kelios brūkšniuotosios keramikos radimo vietos, ir dabar jų jau žinoma per 150.

Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba žvalgė Pakruojo, Raseinių ir Šiaulių rajonų archeologinius paminklus, išaiškino keletą naujų paminklų, kaip Jurgaičių VIII—IX a. senkapis (Šiaulių raj.), be to, apie 20 akmenų su dubenimis (Pakruojo raj.).

Kauno Valstybinis istorijos muziejus surinko duomenų apie rastą Silaičių (Prienuų raj.) X—XI a. pilkapyną. Telšių kraštotyros muziejus išaiškino dar vieną akmens amžiaus stovyklą prie Janapolės ir m. e. pradžios suardytus pilkapius ar senkapių Žaduvėnuose (Telšių raj.).

A. Tautavičius

ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1973 METAIS

1973 m. Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas etnografinės ekspedicijas skyrė Tarybų Lietuvos kaimo ir miesto kultūrai ir buičiai tyrinėti.

Siais metais etnografiniai tyrinėjimai buvo vykdomi Plungės, Šilalės, Ignalinos, Svenčionių, Šiaulių, Kelmės, Raseinių, Šilutės, Klaipėdos, Alytaus, Lazdijų, Varėnos, Trakų, Salčininkų, Vilniaus, Molėtų, Sirvintų, Ukmergės, Kaišiadorių, Utenos rajonuose. Pramonės darbininkų tyrinėjimai vyko Kaune, Kapsuke, Klaipėdoje, Kretingoje, Šiauliuose.

Ekspedicijos buvo stacionarinės ir maršrutinės. Jų dalyviai iš viso dirbo kaime 5 mėnesius: nuo 1973 m. birželio 1 d. iki spalio 31 d. Vadovavo ekspedicijoms I. Butkevičius. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką ekspedicijos buvo suskirstytos į 9 grupes. Temų vykdytojams įvairiais laikotarpiais talkininkavo: 13 architektų, 14 dailininkų grafikų, 3 tekstilinininkai, 4 dailininkai vyr. laborantai, 3 vyr. laborantai.

Ekspedicijos dalyviai rinko medžiagą šiomis temomis: 1) Derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankiai; 2) Vandens ir vėjo malūnai; 3) Maistas; 4) Namų apyvokos daiktai;

5) Ornamentika (V. Milius), 6) Linų ūkis ir papročiai (A. Vyšniauskaitė); 7) Naujosios Lietuvos kaimo gyvenvietės, sodybos, trobesiai (I. Butkevičius); 8) Gyvulininkystė ir tvartai (R. Merkienė); 9) Moterų drabužiai (M. Mastonytė); 10) Vyrų drabužiai (V. Kulikauskienė); 11) Žvejyba (V. Morkūnas); 12) Transporto priemonės (J. Laniauskaitė); 13) Miesto darbininkų kultūra ir būitis (A. Daniliauskas).

Tradicinius derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankius tyrinėjęs V. Milius kaupė papildomą medžiagą ruošiamam planiniam darbui. Tyrinėtojas ne tik aprašė įrankius, bet ir surinko daug iliustracines medžiagos. Visa tai leis detaliau nušviesti kai kurių žemdirbystės įrankių tipų paplitimą.

Be to, V. Milius toliau tyrinėjo Žemaičių malūnus. Šį kartą — prie Dubysos upės ir jos intakų. Iširta jų net 40: aprašyti, nustatyta lokalizacija, išaiškinta priklausomybė įvairiais istoriniais laikotarpiais. Padaryti malūnų sodybų situacijos planai, malūnų planai, piūviai, nubraižytos konstrukcijos, aprašyta ornamentika, užfiksuoti užtvankų įrengimai. V. Milius nustatė, kad, palyginus su šiaurės žemaičių vandens malūnais, Dubysos malūnai turi daugiau užsienio gamybos malimo įrenginių (valcų ir pan.).

Be minėtų darbų, V. Milius dar rinko medžiagą Europos etnografiniam atlasui apie riebalų vartojimą maistui.

Apie linų ir kanapių auginimą ir apdirbimą planiniam darbui Alytaus, Lazdijų, Kaišiadorių, Trakų, Varėnos, Salčininkų, Vilniaus rajonuose medžiagą rinko A. Vyšniauskaitė.

Tyrinėtoja patikslino suvalkiečių ir dzūkiškųjų reiškinių susikirtimo teritoriją. Nustatė, pvz., kad Lazdijų rajonas yra bemaž ištisai „dzūkiškas“, o Kaišiadorių rajono vakarinė dalis — „suvalkieška“. Specialiai domėjosi duobių linams džiovinti paplitimu. Pasirodė, kad jos Nemuno nebuvo peržengusios: netgi artimiausi prie Nemuno kaimai Vilnijos pusėje naudojami pirtimis, o Suvalkijos pusėje — duobėmis linams džiovinti. A. Vyšniauskaitė nustatė, kad mintuvai buvo tokie pat abiejose Nemuno pusėse, išskyrus Nemuno kairėje pusėje naudėtus mintuvus su patrupinta kultuve, kurie Vilnijos pusėje pasitaiko tik vietovėse arčiau Nemuno: Kaišiadorių vakarinėje ir Prienų rajono rytinėje dalyje. Tai buvo našėnis darbo įrankis, nors reikalavęs daugiau dirbančiojo jėgos patrupintai mintuvų rankenai spausiti. Dėl to šie mintuvai buvo naudojami tik tai ten, kur linaminyje drauge su moterimis dirbo ir vyrai.

Be to, ekspedicijos metu A. Vyšniauskaitė patikslino linų klojėjimo ypatumus ir užfiksavo atskirose vietovėse linų sėjos ir jų priežiūros bei linarovio tradicijas.

Ribas tarp dzūkų ir suvalkiečių tikslino ir vyrų drabužių tyrinėtoja V. Kulikauskienė.

Aplankiusi daug vietovių, tyrinėtoja nustatė suvalkiečių ir dzūkiškųjų elementų vyrų aprangoje išplitimo ribas. Jos ėjo vakarine Lazdijų, Alytaus, Prienų, Kaišiadorių rajonų dalimi. Trakų, Varėnos, Salčininkų, Vilniaus rajonų valstiečių aprangoje XIX a. pab.—XX a. pirmojoje pusėje dominuoja dzūkiškieji elementai. Šio laikotarpio dzūkų vyrų drabužių puošyboje bei kai kurių dalių sukirpime matyti didelė rytinių slavų įtaka. Drabužių kokybė ir kiekis priklausė nuo valstiečių socialinės ir ekonominės padėties. Šiandieninė kolūkiečių apranga daugiausia priklauso nuo vilkėtojo amžiaus. Sukirpimas, puošyba bei nešiojimo būdas artimi miestui.

Moterų tradicinius drabužius toliau tyrinėjo M. Mastonytė. Medžiaga buvo renkama kaip papildomoji. 1973 m. M. Mastonytė siekė patikslinti: 1) kai kurių drabužių ir jų dalių terminologiją, 2) tradicinių drabužių išnykimo laiką ir 3) jų vietinę specifiką.

Iš visų 1973 m. tyrinėtų vietovių tradicinė apranga ilgiausiai — iki XX a. II-ojo dešimtmečio — išliko Varėnos ir Trakų rajonuose, todėl šie rajonai pasirodė daug turtingesni ir tradicinės aprangos pavyzdžių. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais čia dar segėta languotais sijonais, juostasi baltomis ar juodomis prijuostėmis, vilkėta pilkomis puošniomis sėrmėgomis ir sėrmėgų pavyzdžiu puoštais puspalciais „burkelėmis“. Dar XX a. pradžioje į kaimo vakarėlius Aukštadvario apylinkių merginos atėdavo pasipuošusios siuvinėtais marškiniais, be palaidinių. Galvas puošė kaspinais, austinėmis juostomis. Buvo mėgstama puošti gausiais įvairių rūšių karolių vėriniais.

Tais pačiais metais aplankytuose Zemaitijos ir Rytų Lietuvos rajonuose tradicinė apranga išnyko kiek anksčiau — XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje čia randame jau tik kai kuriuos tradicinės aprangos reliktus: prijuostes, dideles užsigaubiamas skaras bei tradicinį apavą Zemaitijoje — klumpes. Iki mūsų dienų tradicinių bruožų išliko tik Trakų

ir Varėnos rajonų pagyvenusių moterų aprangoje: tai šventadieniais prisijuosiamos prijuostės, languotos skepetos, kartais dar ir namų darbo pusvilnoniai sijonai.

Gyvulininkystės klausimais Šilutės, Klaipėdos, Kaišiadorių, Širvintų, Ukmergės, Molėtų rajonuose rinko medžiagą R. Merkienė.

Šilutės, Klaipėdos rajonuose tyrinėtoja stengėsi užfiksuoti senųjų vietinių gyventojų gyvulių priežiūros bruožus bei tas naujas ypatybes, kurios atsirado per pastaruosius du dešimtmečius, iš esmės pasikeitus Kuršių marių pakrančių gyventojams. Domėtasi žvejų tvartais. Kuršių Neringoje tėra išlikę vos keli senieji tvartai, dauguma iš esmės rekonstruota. Yra ir naujų tvartų, pastatytų pagal tipinį projektą.

Tyrinėjama Kaišiadorių, Širvintų, Ukmergės, Molėtų rajonus, R. Merkienė norėjo išsiaiškinti, ar skiriasi gyvulių priežiūra dešiniojoje ir kairiojoje Neries pusėje. Buvo ieškoma savitos priežiūros arealų, stengtasi nustatyti jų ribas XX a. Daugiausia dėmesio buvo skiriama žiemos inventoriui: ėdžioms, loviams, saitams, aptvarams, pašaro paruošimo įrankiams ir t. t. Surinktoji medžiaga rodo, kad yra skirtumas tarp gyvulių priežiūros Kaišiadorių ir Širvintų rajonuose, arealų susikirtimo zona gana siaura.

Valstiečių transportą toliau tyrinėjo J. Laniauskaitė.

Pagrindinis dėmesys, kaip ir anksčiau, buvo kreipiamas į vasaros susisiekimo priemonių gamybą, medžiagą, pagrindinių dalių konstrukcines ypatybes tipizavimo sistemai sudaryti, taip pat į kaustymą, norint nustatyti jo pradžią, medinašių ratų išnykimą ir geležinašių atsiradimą bei paplitimą.

Ekspedicijos metu paneminių rajonuose buvo nustatytos porinių ir vienkinkių vežimų paplitimo ribos, jų kitimas XX a. III—IV dešimtmečiais, o buvusio Vilniaus krašto rajonuose — vežėčių paplitimo riba bei jų konstrukcinės ypatybės.

Be to, dar buvo renkama medžiaga apie valstiečių žiemos susisiekimo priemones bei pakinktus, kreiptas dėmesys į jų gamybą bei medžiagą, taip pat ir į konstrukciją. Daug dėmesio J. Laniauskaitė skyrė ir vaizdinei medžiagai. Tuo tikslu buvo piešiamos ir fotografuojamos transporto priemonės bei pakinktai (darbiniai ir išseiginiai ratai ir rogės bei jų dalys, pakinktai — darbiniai ir išseiginiai bei jų dalys).

Žvejybos klausimais Ignalinos ir Švenčionių rajonuose medžiagą rinko V. Morkūnas. Pagal specialią anketą buvo fiksuojamos žinios apie žvejybos pobūdį, žvejybos būdus ir priemones, papročius XIX—XX a.

V. Morkūno tyrinėjimų duomenys rodo, kad tradiciniai žvejybos būdai ir priemonės tyrinėjamame laikotarpyje kito mažai. Ryškiau pasikeitė verslinės žvejybos būdai ir priemonės. Mėgėjiškoje žūklėje XX a. pamažu įsigali pramoninės gamybos įrankiai.

Surinktoji medžiaga yra gana vertinga dar ir todėl, kad informatoriai daugiausia buvo prityrę, ilgamečiai šių apylinkių žvejai-profesionalai, gerai išmanantys savo verslą.

Nuo 1973 metų Institute pradėti tyrinėti šiuolaikinio socialistinio kaimo materialinės kultūros ir buities reiškiniai. I. Butkevičius pradėjo rinkti medžiagą apie Lietuvos socialistinio kaimo naujųjų gyvenviečių formavimąsi. 1973 m. buvo vykdomi tyrinėjimai Plungės, Šilalės, Švenčionių, Ignalinos, Vilniaus, Šalčininkų, Varėnos, Trakų rajonuose.

Svarbiausias dėmesys buvo kreipiamas į naujųjų gyvenviečių kūrimosi eigą, jos ypatumus įvairiuose Lietuvos TSR rajonuose. Domėtasi, kokie bruožai ryškėja konkrečiai vienuose ar kituose etnografiniuose regionuose. Sukaupta įdomi medžiaga apie naujųjų gyvenviečių raidą Rytų Lietuvoje. Šiame krašte, susiklosčius istorinėms sąlygoms, išliko gatviniai kaimai. Jie dažniausiai įjungiami į naujas gyvenvietes kaip dalis. Kita dalis — ypač visuomeninis sektorius, kuriama šalia kaimo. Būna atvejų, kai naujasis visuomeninis sektorius kuriamas tarp dviejų netoli esančių kaimų. Bendras visame krašte reiškinys — miestelių panaudojimas kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenviečių centrams.

Įdomios įvairiapusiškos medžiagos surinkta apie senųjų kaimų atsinaujinimą, apie vienkiemį naikinimą ir valstiečių kėlimąsi iš vienkiemį į naujas gyvenvietes, naujoves kolūkiečių namuose ir butuose.

Surinkta medžiagos apie liaudies architektūros panaudojimą, kuriant naujas gyvenvietes.

Jau pirmųjų tyrimų duomenys leidžia daryti prielaidą, kad kolūkinį gyvenviečių kūrimasis įvairiuose Lietuvos etnografiniuose rajonuose turi nemažą savitų bruožų. Iširti ir išsiaiškinti tuos bruožus ir bus vienas iš esminių etnografo uždavinių.

Lietuvos miesto materialinę kultūrą XX a. tyrinėjo A. Daniliauskas (Kaune, Kapsuke, Siauliuose). Sukaupta daug aprašomosios, grafinės ir foto medžiagos.

Surinkta naujų, ligi šiol etnografijos sektoriuje neturėtų duomenų apie Lietuvos miestų gyventojų materialinę kultūrą: drabužių, mitybos, gyvenamųjų patalpų interjero raidą XX a. Ji leidžia daryti platesnius apibendrinimus apie įvairių miestiečių sluoksnių buitį. Patvirtinta, kad darbininkijos ir inteligentijos buitis gali būti atskirais etnografinio tyrimo objektais ir turi būti tiriami diferencijuotai.

Be to, ekspedicijų dalyviai talkininkavo kitoms įstaigoms: 1. Surinko eksponatų Istorijos-etnografijos muziejui. 2. Sudarė etnografinių objektų, įgytinių Liaudies buities muziejui, sąrašus. 3. Sudarė papildomus saugotinių paminklinės reikšmės sodybų ir trobesių sąrašus Paminklų apsaugos tarybai.

1973 m. etnografinių ekspedicijų metu buvo sukaupta aprašų, atsakymų į anketas, brėžinių, piešinių, fotonuotraukų:

I. Aprašai ir užpildytos anketos:	
1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, namų apyvokos, ornamentikos	47 apr.
2. Linininkystės, papročių	28 „
3. Gyvulininkystės, tvartų	51 „
4. Vyrų drabužių	20 „
5. Moterų drabužių	46 „
6. Transporto priemonių	61 ank.+30 apr.
7. Žvejybos	24 ank.+30 apr.
8. Naujųjų kolūkinių gyvenviečių ir kitų liaudies architektūros objektų	40 apr.
9. Miestų darbininkų buities	100 ank.+75 apr.
	<hr/>
Iš viso:	552
II. Brėžiniai ir piešiniai:	
1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, namų apyvokos, ornamentikos	153 vn.
2. Linininkystės, papročių	38 „
3. Gyvulininkystės, tvartų	283 „
4. Vyrų drabužių	53 „
5. Moterų drabužių	61 „
6. Transporto priemonių	140 „
7. Žvejybos	155 „
8. Naujųjų kolūkinių gyvenviečių ir kitų liaudies architektūros objektų	257 „
9. Miestų darbininkų buities	100 „
	<hr/>
Iš viso:	1240
III. Nufotografuota:	
1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, namų apyvokos, ornamentikos	326 kadrai
2. Linininkystės, papročių	100 kadrai
3. Gyvulininkystės, tvartų	240 „
4. Vyrų drabužių	60 „
5. Moterų drabužių	30 „
6. Transporto priemonių	560 „
7. Žvejybos	360 „
8. Naujųjų kolūkinių gyvenviečių ir kitų liaudies architektūros objektų	1800 „
9. Miestų darbininkų buities	150 „
	<hr/>
Iš viso:	3626 (kadrai)

Gausi ir įvairiapusiška surinktoji etnografinė medžiaga papildo naujais duomenimis liaudies materialinės ir dvasinės kultūros tyrimus. Ji pasitarnaus vykdant planinius darbus.

I. Butkevičius